

გაიყვანა ქ-ბი 23. 9

ქართველი ამხანაგობის გამოცემა № 85.

ალა-შაგად-ხანის შემოსვლა

ქ. ტფილისში

თ. ა. გახ.-ბე ქ.-თბულისისა

44 111

საქართველოს მემკვიდრეობის მინისტრის განკარგულებაში

გადმობეჭდილი

უცნაულ «მთაბედიანს»

(1895 წ. № VIII)

ტფილისი

საქართველოს მემკვიდრეობის მინისტრის განკარგულებაში

1895

საქართველოს მთავრობის

საგარეო ურთიერთობების

მინისტრის

განცხადებით

Дозволено цензурою. Тифлиси, 5 септэбра 1895 г.

საქართველოს

მეფე ირაკლი

IV. 5.
3. N.

Посещение Аган
Молотханго на 10
мг. и разорение м
мса

Автом. Кидеи Дви
исбакурр Ординатен.
и да тель Селурисов. Мо
Будан.

Handwritten signature in blue ink.

სადა-მამარ-ხანის უფროსი შტამის მფლობელი

აღა-მამად-ხანის შემოსვლა ქ. ტფილისში *)

შესავალი.

აღა-მამად-ხანის შემოსვლა ქალაქ ტფილისში აღწერილ მე 1844 წელსა და შემდეგ მეფის გიორგის ძის ბატონიშვილის თეიმურაზისაგან დაწერილი ვიშაგე, აღა-მამად-ხანის შემოსვლა ქ. ტფილისში, წავიკითხე და გავკვირდი, ამისათვის რომ მცირედი მზევასება არა იყო არა იმის და ჩემს აღწერაში, როგორც ბატონიშვილი თეიმურაზ აღწერს, თუ იმ დაწვრილებით და ამდენის ჯარით შეხმევენ აღა-მამად-ხანსა, იმასე მომატებული ჯარი რომ ჰყოლოდა, რაც ჰქონდა, მაინც ვერას უზამდნენ ქართველებსა ქ. ტფილისის მახლობელ სიმაგრეებში და დაწმუნებულა ქარ, რომ დამარცხებული.

*) „აღა-მამად-ხანის შემოსვლა ქ. ტფილისში,“ წერილი ალექსანდრე ვახტანგის ძის ჯამბაკურიან ორბელიანისა, შეიცავს განცალკევებულ ნახევარ თაბახიან რეველს, რომელშიაც 48 გვერდია და დაწერილია ყარანდაშით, მაგრამ გარკვეულათ და ლამაზათ. ეს რეველი აღმოჩნდა განსვენებულის ქაღალდებში, რომელნიც ჩვენ განვიხილეთ და კნენია შირიამ ვახტანგის ასულის ჯამბაკურიან ორბელიანის ნება დართვით სხვა შათ მიერ შემოწირულ წიგნებთან და სიგელ-წერილებთან ერთად გადავეცი თურა-კითხვის საზოგადოების წიგნთ-საცავს. სტატია დაწერილია 1844 წ., ხოლო შემდეგ, როდესაც ალექსანდრე ორბელიანს წაუკითხავს თეიმურაზ ბატონიშვილის წერილი „აღა-მამად-ხანის შემოსვლა ქ. ტფილისში“, ავტორს დაუწერია „შესავალი,“ რომელშიაც ის ეხება თეიმურაზის წერილს და მასში მოყვანილ ცნობების სიმართლეს. „შესავალი“, დაწერილია 1850 წ. თაბახ-ნახევარ ქაღალდზე ყარანდაშითავე. წერილი ა. ორბელიანისა დამყარებულია უმეტეს შემთხვევაში თანამედროვე პირების ნაამბობზე, რომელთა შორის ურევია თველე ბატონიშვილიც; ასული მეფე ირაკლი მეორისა და დედა ჩვენი წერილის ავტორისა. ყველა შენიშვნები ამ სტატიისა, რომელნიც სხოლებში იბეჭდებიან, ეკუთვნიან თვით ავტორს. ამ წერილის დაბეჭდვა ამჟამად მით უფრო საქირთა დაწინაებთ, რომ ამ ბეჭენისთვის ამა 1895 წ-სა სრულდება ერთი საუკუნე მას შემდეგ, რაც პირველად აღა-მამად-ხანი მოადგა ქ. ტფილისს და თერთმეტ ამავე თვისა აღაოზრა ჩვენი დედა ქალაქი. ტფილისის აზრებამ აღა-მამად-ხანის მიერ ისეთი თავზარი დასცა საქართველოს, რომ ამას შემდეგ საქართველომ ვეღარ წამოღ-

დაახრუნებდნენ ეიზილბაშებს, სადაც აქ ალა-მამად-ხანის აღწერა-ში, უოკელი უფრო კარგად დანახება, როგორც კითხარ იყო. ის და-ლოცვილი ბატონიშვილი თეიმურაზ იმ საშინელს და საკვირველს ამ-ბებს მოკესწრა და რატომ ყველა სწორეთ არ აწერა, უფრო სახარბიელო არ იქნებოდა, მინამ ისე გადაცვლით და ჩანქმალუმი?—განა იმას კუდი ეწოდა რა უადმი?

ბატონიშვილი ივანე (ისიც მეფის გიორგის ძე) უფრო დი-დი შრომის მოყვარული იყო, მინამ ბატონიშვილი თეიმურაზ, ის კი მოკრიდა იმ ამბების აღწერასა, იცოდა როგორი დიდი უნდა დაე-სო რამდენიმესათვის, ისევე ისე დააგდო ეს ანბები? იქნება სიჩუ-მი დაიკარგოს გაჭრეს. ისიც კი შემცობდა სკინიდიტთან. იმას უნდა ყველა აწერს, მინამ ბატონიშვილს თეიმურაზს იმისთანა

გა ფეხზე. ჯერ კიდევ ბევრი რამ არის გამოურკვეველი, თუ რა იყო მიზეზი ალა-მამად-ხანის ახედრებისა, მის უცუროვ მსვლისა და ქართველების დამარცხებისა ამ ომში, მაშინ როდესაც ირაკლის მეფობაში ქართველებს არა ერთხელ დაუმარ-ცხებია ალა-მამად-ხანისთან ბრძოლა, ხოლო ეგ კი ცნობილია, რომ შინაურ ბრძოლას ალა-მამად-ხანის შემოსვლაში და მის გამარჯვებაში დიდი ადგილი ეკირა. იმ ერთ-მე გუნდმა ქართველებმა (სულ 2,200 ქართველი იყო წინააღმდეგ 70,000 სპარსე-ლი ჯარისა), რომელიც საბრძოლად მიეგება ბერს, ისეთი საარაკო მხნეობა და გმირობა გამოიჩინეს, რომ თვით მძვინვარე და შეუბრალებელ ბერსაც ათქვევინეს, რომ ასეთი დაუ-განწირვა და გმირობა არ გვინახავს. თუ რამდენი მამაცობა გა-მოიჩინეს ქართველებმა, იქიდაც სხანს, რომ ათს სექტემბერს მათ სრულებით და-ამარცხეს მოწინავე ჯარი სპარსელებისა და ალა-მამად-ხანმა გადასწყვიტა უკუქცევა, მაგრამ განჯის ხანმა დაარწმუნა, რომ ქართველებს სულ ერთი მუტა ჯარი ჰყავსო და ქალაქის მცხოვრებნი სტოვებენ ქალაქსო. მეორე დღეს ქართველებმა უკუ აქ-ციეს სპარსელები და ალა-მამად-ხანის თვალ წინ წაართვეს მათ ბაირადები. შემდეგ როდესაც მთელი ჯარი სპარსელებისა ერთად მოადგა ტფილისს ყოველ მხრიდან, სპარსელები სამჯერ უკუქცეულ იყვნენ ქართველების მიერ, მხოლოდ როდესაც უმეტესნ ნაწილ ქართველების ჯარისა დაიხრცა ამ უთანასწორო ომში, მაშინ გზა მიეცათ სპარსელებს ქალაქში შემოსვლისა, მაგრამ მეფე ირაკლი კაცმა ბრძოლის ველს ვერ მოაცილა, მან თითქო იგრძნო, რომ საქართველოს აღსასრუ-ლმა მოადგია და როდესაც მისმა პირადთ ლომსავით შებამ და თავგანწირვამ ედარ გასჭრა, შიგ შეუაღულს ბრძოლაში შევარდა და იქ ხმალდახმალ დაიწყო კაფვა ბრძოლისა, ცხადი იყო, რომ მას უნდოდა თავი შეეწირა საქართველოსთვის, მაგ-რამ ბატონიშვილმა ერთანემ არ დაანება. სამასი კაცით მიიჭრა მეფე ირაკლის-თან, თავ-განწირვით მოუგერა ბრძოლები და ძალის-ძალიად გამოიყვანა ის ბრძოლის ველიდან. ხოლო სხვები იქვე შეაკედნენ ბრძოლას და გმირულად შესწირეს თავი მა-მულს მის უთანასწორო სულთახუთაში. მეტად იქნება ამ გმირების, სული ასი წლის შემდეგ ლოცვით მაინც მოვისხენიყვ.

თეიმურაზი იყო ბატონიშვილი

ტყუილები გააკვივრებს ის უებრო ღ ზსასტყუებელი დრო სიშწა-
რისა საქართველოში.

მე ამ შესვალში ამას იმისთვის არა ვწერ, რომ მე ჩემი დავა-
მტვიცლ-მეთქი. იმისთვისა ვწერ, რომ ბატონიშვილის თეიმურაზი-
საგან მწყინს; იმას უნდა დაუფერებლივ უჭელა სწორეთ დუწქერა,
რადგან მომსწრე იყო იმ ამბებისა, მინამ ისე გადაესხვასუქრებინა.

მართლმან ბატონიშვილი თეიმურაზი იმ ადამამად-ხანის მოსუ-
ლას ამბებში შეგ არ იყო, მაგრამ არაგორი იქნებოდა უჭელა ნამ-
დვილად არა სცოდნოდა, იმ ამბებში დაძწერსა ღ ნამეტნავად სამე-
ფოს სახლის შეიღსა?—ეტყობა რომ თავის მზესების გამო იმ
ამბების ჩანქმალვა ნდომია: ეგება იმ ამბებისა არაჟინ არა შეიტყუოს
რათ, ესეც რომ ჩვენანებსაც ბურთი ძალიანა საგებელი—სიტყუებ
მოხვდებოდათ და ამასაც მორიდებია და ამიტომ ისე სხვა რგათ
გადაუცვლია, რომელიცა უკველი ამ გვარბ ამბებში უთუთ გულო
ახლით სწორეთ უნდა დაიწეროს ღ დაუფერებთ.

პირველი. თეიმურაზი ბატონიშვილის ძამა ბატონიშვილი გიორგი
გი, ჩემიც ბიძა (შემდგომ მეფე) და ჩვენი სახლის აღმადგენელიც იყო.
თავის დაე დედა ჩემი, იმან შერთო მამაჩემსა, მაგრამ აბა ტყუი-
ლი რგორა ეთქუა?—ის რომ იმდროს საღსაღში იყო და იმთერ
ნი შემოყრილი ვარა, ხელგამომავალი ქართველები, რგორეთუბმა
რომ დაიხსოვოს: საჭირო აღარ არის, დაიფანტენით თქვენი სახე-
ლებისაკენა, განა მძიმეთ მიაჩნდა ეს იმას, სწორეთ ეთქუა, რად-
გან მამა იყო. მე მეფეს გიორგის არ ვამტყუებ, მე იმათ ვამტ-
ყუებ, ვინც იმას ატყუებდნენ, თითქმის იმას არა ჰკითხვდნენ.
გულწრფელი და სწულიც იყო და იმის სახელთ მოქმედებდნენ,
რგორც იმათ თეითონ უნდოდათ. იმათი სახელი აქვე იქნება.

მეორე. აბა იქ ბატონიშვილს გიორგისთან, ის ვინ იყო, მე-
ფის ირავლისაგან ურუბ დასხვბილი დაჯატისთვის?—აღა-მამად-
ხანის მოსვლის შემდგომ, ბატონიშვილს დავითს რომ შესვდა, მი-
ვიდა იმასთან, წვერი დაუჭირა და მოთმინებით გამოსულმა უთხრა:
განა ის მამა-ჩემი მოატყუე და საქართველო დააღუბინე?—ამ წვერში
ასე ძაღლებმა გიყონო. წაჭკრა გულში და გაიარა, ის დავითიც საქმის
გაუჩხრეკელი და უხედავი და მეტი გულადელებულიც იყო, ისე რომ,

როდისაც გაჟვარდებოდა, ბრალისა და უბრალეს საჩქმეს ერთმანეთში აურევდა. იმ გულში წაკერის შემდეგ რომ გაიარა, მასუკან კადეკ დადგა და თავის მამას მეფეს გიორგისა ცუდათ სსსენება დაუწყო.

მესამე. ბატონიშვილი თეიმურაზი, იმ თავის დედის ძმისათათ, რეკას ენდრონიკაშვილს იძიებენ ლაზარობას, რათა მალავს, როგორ ქებუდნად ატყუებდა ბატონიშვილს გიორგისა მეფის ირაკლის წინააღმდეგობაზე და სსუანა¹⁾, რომელიცა ბატონიშვილი დავით იმ თავის ბიძას რეკასს, ყოველს სასიზღარის სიტყვებითა რეკინდა, — თავის პაპს მეფის ირაკლის ლაზარისთვის, რომელსაცა ჟერ ბატონიშვილს გიორგისა იმ რეკასის დაჟებანდა ცოლათ და მასუკან იმ თ. გოგია (გიორგი) ციციშვილისა. ბატონიშვილმა დავითმა მომატებული სახელი დაარქვა იმას: ხათა გოგია. რადგან საჭაბოკოელოს ბეჭი ხათა (განსაცდელი) შეამთავია, იმაზედ დაარქვა.

და მეოთხე, ბატონიშვილს თეიმურაზის ბიძა (ქეძი), ბატონიშვილი იუფან, ქართლში რომ იყდა და მთელს ქართლს განაგებდა²⁾ სამუხრანოდგან ქსანს გადმა, მტკვრის გადმა-გამოდმა, რატომ ათი ათასი მეომარ თავის მამას მეფეს ირაკლის ან გამოუგზავნა, ადვილათა შექმლა — იმაზედ რა ჭიჭიათ? — იქ იყვნენ იმ ქართლში ასეთი ღვთის მტრები, რომ არაფერ თუ ჟარი, მთელი ქართლის ხალხი ეშმაკობით ჩჭყარეს და სიმაგრეს ტყუებში დაინიზ-

1) მეფის ირაკლის მოსაშველებელი ჯარი იმ რევანმა არ გამოაგზავნიდა გიორგი ბატონიშვილს: ალა-მამად-ხან ორასი ათასი კაცით მოდის საქართველოზე და ამბავი შამივიდა მეფე ირაკლიც აურას აპირებსო, ჩვენც რომ ავიყარნეთ და სიმაგრეში დავიხიზნეთ კარგი იქნებაო. ამგვარების გაკეთებულებით ატყუებდა ყოველსაჩქმეში, მისყიდული სომხებისგან. მეფის ირაკლისგან საჯერ გაგზავნილი კაცი ბატონიშვილს გიორგისთან: საჩქართო ჯარები მომაშველე, ალა-მამად-ხანი დავით ახლოვდო, ის სამი არც ერთი არ მიუშვა რევანმა, ბატონიშვილი გიორგი ენახათ, იმ მიზეზით რომ ბატონიშვილი ავით ბძანდებო. აქ ამ აღწერაშიაც წაიკითხება, თ. აბელ ენდრონიკაშვილი რომ გაგზავნა მეფე ირაკლიმ. ერთი სიტყვით, იქამდისინ იეშმაკა რევან ენდრონიკაშვილმა, რომ ბატონიშვილი გიორგიც აყარა სიღნაღიდან და ზევით კახეთში გაისტუმრა. ის რომ გაისტუმრა, თვითონ წამოვიდა მეფის ირაკლისაყენ იმის დასაღუბათ. ამ ალა-მამად-ხანის აღწერაშია, რაც ქანა იმან, და სხუა ამბებიც ბევრი არის იმის დალატობა.

2) დიდი მშვიდობიანი კეთილი და უწიმო მლოცავი ჩუა, რომელსაცა მომატებული ფსენი ქვეყანას ძალიან აუნებს.

ნენ, როგორც ბატონიშვილები ალმასხან (ვასტანგ), დაგიძო და ივანე ჩამოვიდნენ, კიდევ ივანე მუხრანბატონი და კვალად სხუები, რაც ვაცები მოასურეს იმითი, ისე ბატონიშვილი იულონ ჩამოვიდოდა, განა ის ვერ იშოვნა მხედრებს, მეფეს ირაკლისთან სისხლი დაუღვარათ მამულისათვის?—რა უნდა ექნა, დაუფლომელს ვერ მოშორებოდა, ხელში ეჭირა ილოცამდა, ეს იყო იმის ხელობა. ძმნუ იყავ და განძლიერდა, ეს კი დაკვირვებული ჰქონდა.

საქართველოში სპა დათავრული დასი იყო წინააღმდეგი მეფის ირაკლის: შარველი დასი სომხებისა, რომლებთანაც სომხების არჩინურთს (მასუგან ორქივასტერი, ემიანწინის პატრიარხი) იოსებ არღუთიანს შეერთება ჰქონდა რუსეთიდგან. ამ სომხების დასმა ყოველი საქართველოს ამბავი კარგად იცოდა და სამეფოს სასლისა, რომელთაცა უკვლავ ჩუმი აგენტები ჰყვანდათ; თვითონ ხომ თავისით საქმობდნენ და იმ მეფის ირაკლის უკმაყოფილო დასსაც ძალიან ხელს უშართავდა, მეფის ირაკლის დაღუპვაში (ის უკმაყოფილო დასი აქ მესამე დასად არის ხსენებული). მაგრამ თუცო სწორეს გარკვევისთვის, ვერ ეს უნდა ვსთქვათ, რომ როდისაც მეფე ვასტანგს და ბატონიშვილი ბაქარ (მეფის ვასტანგის შვილი.) რუსეთში გარდაიცვალნენ, მას უგან იმათ მოადგილედ არჩინურთი იოსებ არღუთიანი იყო საქართველოს დასაღუპად და დაღუპა იმან იმ ზოგიერთის სომხებითა, საფუძვლამდინ.

მეორე დასი იყო თ. გარსეევან ჭავჭავაძისა მეფის ირაკლისაგან ამდღებულა ყოვლისგანათა, რომელიცა დიდად ცდილობდა საიდურილოთ, რომ საქართველო რუსეთის ქვეშეკრდომიყოფილიყო.

და მესამე დასა იყო უკმაყოფილო დასი მეფას ირაკლისა. ისინა საქართველოში და იმერეთში დადიოდნენ და მეფეს ირაკლის უმტერებდნენ ხალხსა—ეს ქსინის ერთიანები. სხუების სასელებიც ხომ ზევით გავიგონეთ და სარდალა თ. ივანე ორბელიანიც იყო გარეული თავის ბიძაშვილებითა, რომლებსაცა დიდი ერთობა ჰქონდათ იმ სომხებთან და ესენი ატყუებდნენ ამათ ყოველს თავის განძინებში—ის სომხები³⁾

³⁾ მინამ სარდალი თ. დავით ორბელიანი მოკვდებოდა, იმის სიცოცხლეში იმათ ვერა გაბედეს რა (ივანე შვილი იყო და ისინი მის წულეები) და როდესაც გარდაიცვალა, მასუგან დაიწყეს იმათ მეფის ირაკლის მტრობა, იმ სომხების ჩაგონებით.

რს უნდა ექნა მეფეს ირაკლის, ველახჭინ ველარ დაესაჯა, და-
 ლატისთვის თვით ის ერისთავიანი დასაჯა; იმის სახლის შვილები
 რსმალაში გაიქცნენ, იქიდან ჯარი მოიყვანეს და ქართლში სოფ-
 ლებს სდენა დაუწყეს, სადაც ამის გამო მეფის ირაკლის წინააღმ-
 დეგებისაგან შეიქნა ლაშარაჯი: გავიქცეით და გავიქცეითო. სო-
 გი რსმალსაკენ ამბობდა, სოგო ლეკებისაკენ და სოგო ვიზილან-
 შისაკენ, მაგრამ ამდროს მეფე ირაკლიმ თავის შვილს აფლანკს
 რით გავზანა ქართლისაკენ და შედაკულაშედ ის გაქცეული ქსნის
 ერისთავიანი ძალიან დამარცხებინა, რამელმაცა ამნაცრატათ დანაშა-
 ის მეფეს ირაკლიშედ მოლაშარაგენი: გავიქცეითო. მაგრამ მაინც
 მეფეს ირაკლისა ასე ღონე წართმეულად ჰქონდა იმ თავის წინააღ-
 მდეგებისაგან, დივს საიდუმლოს საქმობიით, იმ თავის უგანასენელს
 დროებში, რომ ველარს შეუძლო რა, მაგრამ ალარს გასდიოდა რა
 თავის ქვეყანაში, რომელსაც იმთენის რძებისაგან აღარ მცაცალეს,
 საქართველოსათვის კარგი უბრუნა რამე.

ძლიერს აღუკებულს ზღვაშე მაგარი ჩინებული სომალდი
 რომ იღუპებოდას, სწორეთ ერეკლეს მდგომარეობა: ჩემ სომალდას
 გვანდა: იღუპებოდა, მაგრამ მაინც კიდევ შეუბოგრად იბრძოდა თავის
 უგანასენელს სულის ამოსვლამდინ, თავის საქართველოს და თავის
 ქართველებისათვის.

ამ ამბების შემდგომ, რა კარგი მოუვიდოდა მეფეს ერეკლეს,
 ანუ ერთიან იმას ოჯახს და ბოლო დროს საქართველოს? — შემკე-
 ლია, რომ საქართველო ვერათრით თავს ვერ შეიმარებდა, უნდა
 დამხობილიყო. მაგრამ ამთენი მოსუელი საშინელება მაინც კიდევ
 ვერას უზამდნენ, ვერც ერეკლეს, ვერც იმის ოჯახს და ვერც საქ-
 რთველსა; თუ ის ჭაღაქ ტფილისისს სოგოერთო სომხები არა
 ყოფილიყვნენ, რომლებსაცა — იმ მეფის ირაკლის წინააღმდეგებსა —
 თავათ ცერხლა წაგადებული ჰქონდათ მეფის ირაკლის სავნებლად
 და ისინი უფრო კადევ უბრავდნენ და უფრო ამლაერებდნენ, სა-
 დაც ყოველი წინააღმდეგობა, ანუ გაძლიერებული მტრობა, იმათ-
 გან იყო, რომლებმაცა აღამად-ხანიც იმ სომხებმა მოიყვანეს და
 საქართველსაც იმათ დაღუპეს. აი ის სომხები: ბირველა მოქმედი
 არან ურთი არღუთიანი, ამის ძმისწული მიმბაში სოლომან, მისკატ-

ბაში იოსებ ბებუთაშვილი, ქალაქის მედიქი დაწინაა ბებუთაშვილი, მილასკარი ოსეთა ყოფილი, მდივანბეგი სულხან თუმანიშვილი, ამის ძმა მხუწარ და სულხანის შვილი შიოშ, იოსებ და აკურტიჭა შადბათაშვილები და კვლად არტემ არარაცვი, რომლისადაც ამის ამბავი ქვემოთ იქნება, და ამათი კუდება კიდევ ბევრი არის, რომლებიცა მუშაობდნენ ამათის დარბევით, საქართველო და ქართველები ძირითადი იყვნენ.

შატონიშვილი თეიმურაზ, ისე სსუა რიგათ რომ სწერს ალა-მამად-ხანის ამბავსა, იქ სსუა მიზეზები არის და რაც მიზეზია, იმას თავის დროზედ აღვწერ, თუ ღმერთი საცოცხლეს მომცემს, და სსუებსაცა ბეგრსა, ესლა კი არ შეიძლება.

1850-ს წელს ქ. ტფილისს.

წინასიტყვაობა.

ამდენის მომსწრე პირებისაგან გამოგონია ალა-მამად-ხანის შემოსულ ქ. ტფილისში, რომელსაცა იმათგან შემიკება ეს ამბები და აქ აღმიწერია, მაგრამ ზოგიერთის მეფის ირაკლის წინააღმდეგობისაგან სულ სსუა რიგათ გამოგონია, რომ მეფის ირაკლის სწორე და მართალი საქმე დაჭყაბონ და იმას ღირსება მოსპონ. სსუა ზოგიერთების მეფის ირაკლის წინააღმდეგობისაგან კიდევ უფრო სსუა რიგად გამოგონია ალა-მამად-ხანის შემოსულ ქ. ტფილისში, ესე იგი იმასი ანბები სულ არაფრად მიაჩნდათ; იმაზედ ავით იტყოდნენ, მითამ არაფერი იყო, სულ არც რძი ყოფილაყოს ცარიელი კინკლაობის მეტი: მეფე ირაკლი თავის ქართველებით გაიქცა, წაგდაო და ქ. ტფილისი გააოხრებინა უსუინიდასოთაო. დაიჯერებთ ამას რომ მეფეს ირაკლის, იმასთანა კაცსა, რაც უნდა ცოტა ვარჩი ჭყოლოდა, ალა-მამად-ხანს დაერიდებოდა, ნამეტნაკად თავის დედა ქალაქის პირში? — აი მეფის ირაკლის მტრების ცრუენანი, რომელთაც რომ უნდათ იმას დამდაბლება, მაგრამ სიძაბთლე არ დამაბლება.

მეორე ესეც უთქვამს: მითამ კრწანისს ყოფილიყოს რძი, იმ მოკუნტულს ვატარას ადგილს, ბალებით სავსეში? — ძალიან კარ-

გი იქნებოდა ეს კრწანისი და ქ. ტფილისი. გაქმაცრებინა, მასინ
 ალა-მამად-ხანს ეკლარას იქმოდან, მაგრამ მეფე ირაკლიმ თავის უფროს-
 სამებრ, სოღალუხის⁴⁾ თავს ველში მტკვერის პირზედ მისცა ომი და
 უკან დიდ მინდორში მოსწოლოდა ჯარით ალა-მამად-ხანისა, სადაც იმე-
 რეთის თავად-ახნაურობა ორის დღის ომში, გლეხ მეომარს გარდა,
 ორსად მეტა თავად-ახნაური მოვიდა, დაჭრილები კიდევ სსუა იყო,
 და ქართველები ხომ რასაკვირველია... აქ აღწერილობაში უფრო
 გაჩვენებით და ნათლად დანახებას სულ ერთიან ის ანბუბი.

სო. ა. ვახ. ძე ჯ. ოსტუელიანი.

1844-ს წელს ქ. ტფილისში.

ალა-მამად-ხანის შემოსვლა ქ. ტფილისში (1795-სა წელს სექტემბრის 11-სა დღეს).

მინამ ალა-მამად-ხან მოვიდა, ოთხი თუ ხუთის წლის წი-
 ნათა მეფე ირაკლი ქართლში მიბძანდებოდა ორი-ათასი რჩეული
 ქართველის ცხენიანის ჯარითა, რომელსაცა ამდროს აღარავინ აღარ
 ჰყვანდა მტერი. იმერეთი და ლეკები გაიერთა, ესე იგი სარ-ბე-
 ლაქანი, ამიტომ რომ ბუკრის დეგნით დაჯალა ისინი და დიდა-
 თაც ეცადა იმათ შერიგებასა. თუმცა ცოტათ კიდევ კანტი-კუნტად
 მოდიოდნენ, მაგრამ ძალიან სუსტათ. ოსმალოს და უიზილობებს
 კი არაფრათ აგდებდა. საქმე თავისი ძმები იმერლები და ლეკები
 იყვნენ, რა კი ისინი გაიერთა, გამხიარულდებოდა მიბძანდებოდა
 ქართლისაკენ ცოლშვილებით და დედაჩემიც იქ სლებია თავის დედ-
 მამას, მეფე დედოფალსა.

ტირიფონას მინდორში რომ გაუიდან და იმ მშუენიერს დას-
 ტას თვალი გადაჯლო მ. ირაკლიმ, —სიამაყით ბძანა: ათი ათასი
 უიზილბაშის ან ოსმალოს ჯარი შემსვდეს, თუაღს არ აკახამხამე-
 ბინებ, ასე ჩქარა დაკამარცხებ. ამასთანავე დასტას დადგმა უბძანა და

⁴⁾ ეს კი მართალია, რომ უწინ იმ. ხეობას კრწანის უძახდნენ და ამის გამო
 კრწანისის ომით უთქულისთ ალა-მამად-ხანისა ომი და მეფის ირაკლისა, თორემ ომი
 სწორეთ იქ ყოფილა, სოღალუხის თავში, ვიწრო გზის შესავალის ველზე.

ეუჭლებანი წყობით დადგენენ. მოატანხანა ჯოსსე ჩამოცმული ქუდი, მინდორში ნიშნათ დასმევენა, ერთთს მხარეს თავის სახეულობას აყურებინა, თვითონ იმათ გუშრდით მოუდგა და რჩეულთ მსუდართ უბრძანა: ახა თოფი ესროლეთ და ტუგია მოახუშდრეთ მაგას, მაგრამ თუ თქუენ დასცდენთ, მასუკან ჩემი რიგი იქნება და მე უეჭუელად მოკახუშდრებო. «ეუჭლებანი მიხვდნენ, რომ თვით მეფეს უნდოდა სროლა და ამისთვის გაეფიქსილდნენ. არ მოკახუშდრათო.

ქუდზე კარგათ მოშორებით ერთი ქვის ნიშანი დასდეს; ცხენ გატყენებელი მსუდარი იქ რომ მივიდოდა, იქიდგან უნდა შეეტყუორცა თოფი, და თუ დაცდინა, მას უკან რიგით ესროლათ, მაგრამ ახა-კინ არ მოახუშდრა, მეფეს უთავაზეს.

მეფე ირავლი თუძცა მოხუცებული იყო, მაგრამ არც თუადი აკლდა, არც ყურთ სმენას, არც გონებას და არც ენას. თუძცა ემაწვილკაცობის ღონე აღარ ჰქონდა, მაგრამ ჯარიანობას და მდეკრობასა კარგათ სძლებდა და არაჩიხედ ნაკლებ შრომას არ სწყევდა.

რჩეულთ მსუდართ დასმულს ქუდს რომ კერავინ მოახუშდრა, მეფემ დაიძანა: ახლა ჩემი რიგი არის, ამისთან რქროთ დარახტული საუცხოვე წითელი ცხენთმოკვკარეს; მოხუცებულმა და ტანი მდინრო კაცმა კელი სტაცა უნაგირის ტახტას და მიფინუშლიგით მოათრინდა, უხანგში ფეხი არ გაყო. იმ ბედაურს ცხენზე რომ გენახათ მეფე, ამას იტყოდით: ღცდა და ათის წლის კაცი არისო, წკერსაც შვათ რომ შეიღებება, მოხუცებულობა სულ აღარ ეტყობოდაო.

მოედნის თავს რომ მიიყუნა ცხენი და თავს მოედნისას დადგა, მხარულთ იტყოდა: დახატულს ჰკავსო. როდისაც ცხენი გაიხტუნა და სრულებით გაიმართა, სწორედ ფრთებ შესხმული გუშგონაო. დანიშნულს ადგილს რომ მივიდა, ასე სწრათათ მოიმარჯვა თოფი, რომ ეუჭლებანი გაოცდენ; ამასთანვე გავარდა თოფი და ტყუამ შუა გახვრიტა ქუდი, რომელთაც ეუჭლამ შეწუხებით დაიძანესო.

— აცოდლო არის, რომ შენ საქართულლას მტუკადო.
 მასუკან ცხენი მოიბრუნა და ეუჭლას სიამიკანით უთხრა:
 — მე მოხუცებულმა გაჯობეთ ეუჭლასო.

გორის ქალაქში განისუწნებდა და ეგრეთუწ სამეფოს საქმეს განაგებდა, რომელმაც ერთს სადილსუეფ მსიარულებითა თქუა თანვის ცრფშვილებში და მახლობლებში:

— ძლივს ლეკებიც გაგვიერთდნენ და ახლა ღვთის მიწქაღე-ბით იმედი მქვს, ყოუწლს საქართუწლლს საქმეს კარგათ მოვიყუანო, ამიტომ რომ ახლა იმერეთი ქართლ-კახეთს რომ გაუერთდა, ერთი სამეფო საქართუწლლო შეიქნა ესენი, ამით დიდათ განძლიერდება ეს ქუწყანა. მეორეც ეს ჭარ-ბეჭაქანიც ესლა რომ გაგვიერთდა და ამას იქით ხომ ბედნიერებაში წავა ეს ჩუწნი მშობელი ქვეყანა, რომლებმაცა ღმისთვის ღმერთს მადლობა შეეწიროდ ყუწლამაო.

მაგრამ ქართუწლების დაფარულმა ძორებმა ეს ანბეი რომ შეიტყეს, ამ ქვეყნების გაერთება, მამინე ღვთის გარეგნობის საქმეს შეჭდგნენ და აღა-მამად-ხან მოიყუანეს საქართუწლლოზე. თუ შემთხვევას ვიპოვნი, ვინც ესენი ქნა, უთუოთ იმათ საქმეებსა წკრილად აღეწერ.

გორის ქალაქში ამის გამძრახუწლი: ახლა საქართუწლლს საქმეს კარგათ მოვიყუანო, — სპარსეთიდან ამბავი მოუვიდა: აღამამად-ხანს გხმძრახუა აქუს საქართუწლლოზედ წამოვიდეს დიდის ჟარითაო.

ჟერ მეფეს ირაკლის არ იამა და თქუა. — რა ვქნა, როგორ დაგაწყო საქართუწლლს საქმე, როდის უნდა მოვიცადო? — ამეთნი ხანი სისხლის ღვრა რით არ მაქმარა ჩემმა ბედმა, რომელიცა ესლა კიდეც უნდა შეცურდე სისხლში. ღმერთო! რა ამბავია ამ ჩუწნ ქართუწლების თავზე ამდენი საშინელება, როგორ არ შავკობილავებ? — მას უგან კარგა დაფიქრების შემდეგ: — რახან აღარ იქნა, დეკსენ, მოვიდეს ის ხოჯა აღამამად-ხან, ასეთს საქმეს უწამე, კელარც ერთი იმათგანი კერ გვიდეს საქართუწლოდგან.

მაგდენი ხანი გორს აღარ დადგა ქალ. ტფილისში ჩამოვიდა და მზადებაში შევიდა, როგორის რიგით დახვდეს აღამამად-ხანსა.

ჟერ ეს უნდა ითქუას, აღამამად-ხან რათ მოდიოდა საქართუწლოზე? — პირუწლად აღამამად-ხანი მ. ირაკლისა მეგობრობდა და ყოველთვის წდილობდა მ. ირაკლის დაახლოებას, მაგრამ როდი-

საც შეეცა მ. ირაკლი რუსეთს დამეგობრებისა, დიდათ სწყენოდა და ამასთან თურმე აღარ მოასუწნეს მეფის ირაკლის წინააღმდეგებისა: წადი საქართულდოხედ და მ. ირაკლი დასაყუო. ამასთან ბეგრის ავს ამზავს ეუბნებოდენ მეფეს ირაკლიხედნ), რომელიცა ბეგრის ავის ღაზარაკით იძულებული იქმნა, მამინულ მზადებანი შეკადა; საქართულდოხედ წამოვიდეს, მაგრამ ჯერ მანც ელხი გამოუგზავნა, რომ კელი აიღოს რუსეთხე. ამდროს ასალი ჩამოსული იყო გორიდეგან ქ. ტფილისში. მიმდობო რუსეთის ერთ-მორწმუნეობისა და იმის ძლიერებისა, ცივიზასუხი მისცა ელხის და უიქდლოთ გაბატუმბრა, მაგრამ მამინეუ მეთუალეები დაადვენა ელხისა და თვითონ მზადებაში შევიდა, როგორის რიგით დასვდეს აღა-მამად-ხანსა. ამ ამბავში გაგზავნილის მეთუალეებისაგან ამბავი მოუვიდა: აღა-მამად-ხანს სსუა და სსუა საქმეები გაუჩნდა და მინამ არ შესარულებს, მანამდისინ აღარ აწიკებს წამოსვლასაო. ეს ამბავი დიდათ იამა, ამასთჳს რომ უფრო გულდადებით მოემზადებოდა. ამბობაშეჭარტა ხანი გავიდა და ბოლოს 1794-სა წელს, ჩაფსულის დროც კიდევ ამბავი მოუვიდა: ასლა უფუოთ ვანძრახუა ცქესა წამოვიდეს აღა-მამად-ხანიო.

დაუყოვნად მეფე ირაკლიმ ბატონიშვილები, დიდრონი ვაცები და პირულდი თათრის აღაზარები მოიწვია და ამათთან დაიწყო ეს სიტუა: «ჩემო მანო ქართულდოხე! ჩუწნი გულაკახი ვაუვაცობა, ჩუწნი მკლავის ძალი და ჩუწნი ხმლის მჭრელობა დოდა ხანი არჳს რომ სპარსელებს აღარ უნახამო, ეტუობათ ეს იმათ დაწვიწუბიათ, ამისოთჳს ესლა კიდევ კელი წაუყრიათ იმათ, და იმ ჩუწნს ასალს მტერსა, სოჯა აღა-მამად-ხანს, რომელსაცა დაგროვილი სპარსელებო მოჭყავს ჩუწნხე, ჩუწნს დასამონათ. დევ მოიუწნოს, ერთი კიდევ გენახონ და უგანსკენულად დაიჭერონ იმათ, რომ კიდევ ის ქართულდოხე ვყოფილვართ, ისევ ის უშიშარი, უძლეველები. მამ ამის შედგომ ვინ რას იტყვიოთ და რომელი რას რჩეას მოგვარეოთ ამ თათბირში, როგორ დაგვადეთ იმათ ფუქსა სიმძლავრესა—»

⁵⁾ განჯის ხანი ზომ სწერდა წიგნებს აღა-მამად-ხანსა და აღვლებობა მეფეს ირაკლიხედ, მაგრამ იქაც იყვნენ იმის თანაშეჩენილი, რომ ისინიც აღვლებდნენ.

აქ ივანე მუხრანის-ბატონმა დაიძახა: დავსჯდეთ ჩუქნი ძუჭლის მაგარისა გუფით. ერთიანთ სელაღლეულებმა: «დავსჯდეთ, დავსჯდეთ!»

მეფე ირაკლიმ—«მეწი ასლავ ჩიკვა ბძანეთ.»

ამასეღ ზოგმა რა თქვა და ზოგმა რა, მაგრამ სამისაგან რომ თქვა, იმათმა აზრმა სხუშბის ჩიკვა დაჭყარა, ან ის სამნი ესენი არიან და იმათი აზრი ასე ითქვა.

შირგული აზრი სარდალისა თ. დავით ჯ. ორბელიანისა, მაგრამ ამ ჩიკვის შემდგომ მაგთენი ხანი აღარ გავიდა, დამბლა მოუვიდა და იმ ამბებში იმერეთში გადრეუანეს მძიმე ავანტურით და აღარც გონება ჭქონდა რიგზედ. აი ის აზრი:

«ჩემო სელმწიფეე, ჩემი ჩიკვა ეს გახლავთ: მთელი ყაზახ-ბორჩალო და შამშადილის ხალხი თავის ცოლშვილებით თქუჭნის ბძანებით ბირთვიზის სიმაგრეში შეკიუანო, იქიდან ჯარებს გაუსეგ და შინამ არეზიდვან გატესილ ხილთან ამოვა, რაც ცხენები ეულებათ ყიზილბაშებს, ან ჯორები და ან აქლემები, უფროსი ერთს დავატარებინებ. გარდა ამისა სადაც სიმაგრე შემსვდება, თვთ მე შეკებში და თქუჭნის ბედნიერებით მალე დავამარცხებ და ჩქარაც დავაბრუნებ.» ამ უკანასკნელს სიტუკასთან მეფე ირაკლიმ თავის სიძეს სარდალს დავითს (მეფის ქალი ჭყუანდა ცოლათ თამარი) სიამოვნით შეხედა, მასუკან თავისთან გადიუანს და სიუყარულით გულზედ შიიკრა. ეს აზრი ყუჭლამ მოიწონეს, მაგრამ მერე ყაზახის ვეჭილმა ფანაალამ მოახსენა.

მეორე აზრი ფანაალასი:

«რაც სარდალმა დავითმა მოგახსენათ, დიას კარგი აზრი გახლავთ, მაგრამ მეც ერთს აზრსა მოგახსენებთ და მასუკან რაგორც თქუჭნი ნება იყოს, ისე ინებეთ: შამშადილში რომ შამოკა ალა-მამად-ხან და ერთს ადგილს ჩამოხტება, იქ რაც შამშადილის, ყაზახის და ბორჩალოს ჯოგებია, ფამეტი ცხენები, შევერი და ერთს გათენებისას სულ ერთიან ყიზილბაშის ურდოში დაურეკ. მაშინ ნახათ რომ ყიზილბაშის შესაჯდომი ულავი ცხენები სულ ერთიან დასწეუტენ, ჭაკცხენებში გაერევიან და ყიზილბაშის ურდოს სულ აურეკენ, რომ ყიზილბაშის ჯარი ქუჭვითი დარჩეს. ამასთან თქუჭნ

თქუშნის ჯარებითა დაესმით ყიზილბაშებს და ასე დაჟამარცხებო
იმით ჯარსა, რომ ნახევარი ძლიერ წავიდეს».

ამ სიტყუასთანვე მეფემ და სსუშბმაც დიდათ მოუწონეს ეს
აზრიც. მეფემ კარგი საღათიც უბოძა, მაგრამ შემდგომ მეფე ირაკლ-
მა თქუა:

—«ერთს აზრს მეც ზიტყუ და შემდგომ, რომელიცა სჯობდეს
იმას შეუდგეთ».

როგორცაც ეს დაწყობილება ევროპიის დაწყობილებასა მიე-
გუანება, მაგრამ იმან ევროპიისა აზრ იცოდა-რას მხოლოდ ამის მე-
ტი, რომ ხანდისხან ვატრები იახლებოდნენ და ისინი უამბობდენ
ევროპიის ამბებსა. ან ოდესმე ევროპიის მოგზაური მოკიდოდა, ისი-
ნიც. იქნება როგორმე ცოტადანათ შეეწოდა ის იმათი ამბები, მა-
გრამ უფრო უნამეტრაჟესი იმისი ეს იყო, რომ ომების ღენიის ვა-
ცი იყო, რაც მაშინდელს დროს შეეფერებოდა და მასუგან-იმდენის
წლებისა, იმთენს უნაგარიშოს ომებში გამოცდილი, ის ყოველს
საშინალებასი უშიშარი, რომლებმაცა იმთენმა აუარებელმა გამარჯუშ-
ბამა გააღადეს მტრებზედ.

მესამე აზრი მეფის ირაკლისა:

«მე მინდა აღა-მამად-ხან და იმის ჯარი ასე წავახდინო, რომ
საქართველადგან ერთი მოახბე ყიზილბაში ვეღარ გავიდეს, მას-
უგან რაც მინდა, სპარსეთს იმას გაქნეინებ. მე აღა-მამად-ხანს აზ-
სად არ შეგებმი, მოვიყუან სოღალუხს, აქით მინდოროში ჩამოკასდენ
მტკუნარის მასლობლად. ამ დროს მეც სოღალუხიდგან მცირეს ჯარს
დავანახუშბ, მათამ იმასე მეტი ჯარი არა მუგას, რომ აღა-მამად-
ხანის ჯარი უფრო გათამამდნენ, მაგრამ ოთხმოცი ათასზე მეტი
ჯარი, ამ ქალაქის მოახლოვოდ ანუ ამის გარშემო მიუოლებს და-
ფარულს ადგილებში, რომლებიცა ის ადგილები ესენი არიან, და ან
რა ერთიც ჯარები იქ იდგებიან, აი ესლა გაიგონებთ: ათიათასა,
ჩუქნი მეომარი სოღალუხის გაღმა ქალაში იქნებიან დამალული,
ყარაიაზის მხარეს. ათიათას მეომარსა დიან ჩუმათ მოკატარებ და
ილღუჯის ყელებში გაგზავნი, რომ დრომდისინ იქ იყენენ დამა-
ლულნი. სუთიათას მეომარსა გატეხილის ხიდისაგენ მალეით გა-
გზავნი, რომ ანასსლეტი ყიზილბაშის მეომარი იმათ არ გაუშონ.

ათათას მეომარსა სოფლებსა ექვსეში დაჯაყენებ ჰირისპირ ყი-
 ზილბაშისა და მე დასარჩენის ჯარითა და თერამეტის ზარბაზნითა
 ტახანშელის გზაზედ გადავიდა თელეთისაკენ და გათენებისას ყი-
 ზილბაშის ჯარზედ მივაღ და თერამეტს ზარბაზნებს ერთად დაუ-
 შენ მოუწყუტელათ, რომ ჯერ ამით ზარი დაეცეს ყიზილბაშებს;
 ოცდაათს ჩუტნ მეომარსაც შეკატეებინებ და მე დასარჩენის ჯარით
 უკან შეუდგები. ამ დროს იქით იაღლუჯის ჯარი და აქეთი სოფლ-
 ლუხის ექვსი ჯარი, სწორეთ ამ დროს გამოკლენ, და სამის მხრით
 გარს შემოკერტყმით ყიზილბაშის ჯარსა, რომ არსათევენ არა ჰქონ-
 დეს გზა, თუ არ მტკვრისაკენ. ყიზილბაშების გატყუელსა ჯარსა
 მიგუყუტით და მტკვარს მივაყენებთ. ამ დროს უეცრათ, ათათასი
 ჩუტნი მეომარი გადმიდან ცუცხლს მოუკიდებენ ყიზილბაშის ჯარსა
 და სამის მხრიდგანაც ჩუტნ მივაწყუტით. აქ მე დაწმუნებით ვიცი,
 ალა-მამად-ხანს ან ხელე შეკერულს მოგვცემენ, ან თავის ჯარი მოა-
 ჰკლავს და ან ჩუტნი ჯარი კელში ჩაიგდებს. ამასაც ვიტყვი, რომ
 ყიზილბაშის ჯარი თოფიანადს დაწყობს და სუჯერთიან დაგვიმორ-
 ჩილდებინა^{*)}. ღვთით იმედი მაქუს, რომ უთოთ დაგვიმორჩილდებინა.
 ახლა ამ სამს რჩევაში, რომელიც სამჯობინარო იყოს, თქუტნ გაარ-
 ჩიეთ“.

ყუტლამ ერთ ჰირად მეფის ირაკლის რჩევა მოაწონეს და
 დიდათაც გაიკვირუტნ!

ამის სამაგიეროთ მეფის ირაკლის მტრებმა, ჩუმათ მათქუტნს-
 მოთქუტნს: მეფეს ირაკლისთან სხუა ლაზარავი არა იყონა, რწყი-
 ლებზე იყო ლაზარავი რჩევის მაგიერათ და მეფეს ირაკლის კი
 სთვლემდაო. მაშინ ორდესაც რომ ოც და ოთხს საათში, სამი სა-
 ათი ეძინა, სხუა სუჯ სუქმობდა. ამისთანა ჩუმი მტრები ჰყუნდა და
 კიდევ სხუას რაებს არ უგონებდნენ... რაღა უნდა ესთქუათ, იმ
 გაუკებლებზე და იმ გამყიდუტლს ისკაროტულებზე?

მეფის ირაკლის იმ აზრის შემდგომ დიდრონმა კაცებმა ჰკვი-
 თხეს: ამთენს ჯარს რომ ბძანებს მეფე, საიდან შეიკრებს?

*) აღრიბუჟანის ხანებსა დიდათ ნდომით ალა-მამად-ხან დაიდუმოს და ამი-
 სათვს საიდუმლოთ უგზავნიათ კაცი მეფის ირაკლისათვს. გარდა ამისა, სხუა ბევ-
 რი პირობაც ჰქონით მეფეს ირაკლის და იმათ ერთმანეთში.

მეფემას თქუხ:— მე კიდევ მიცნობუბის და რც და ხუთა ათას-
 სი ლეკის ჯარით მოდის ჩუწნს შესაწიკენელად და მეორედ კაცს
 რომ გაუგზავნი მამინეკე წამოკლენ⁷⁾. კასუთიღვან და ქიზიყიღვან
 თექვისმეტი ათასი მეომრები მოკლენ. იმერეთიღვან ათიათასი, ქარ-
 თლიღვან ათიათასი. არაგვიღვან და ჩერქეზიღვან ათიათასი, ამის-
 თჯ ჩემი შვილი აღმასხანისათჯს (ნათლლობის სასელი კასტან)
 მიბძანებია ჩერქეზში წავიდეს და რადესაც ჩემი წიგნი მიუვიდეს,
 მამინეკე იმათი (ყზართოდვან) ჯარით წამოკიდეს; გამოაჩროს და
 არაგვის ჯარიც თან წამოიუყნოს. ყაზახ-ბოქრისაღვან და შამშა-
 დილიღვანაც ათიათასა მეომარი მოკა. ესენი სულ კარგი ჯარი მოკა და
 კარგი ვაჟკაცი⁸⁾. გარდა ამისა, რუსეთის კელმწიფესა ეთხრე რრათას
 რუსეთის მხედრობასა და ექვს ზარბაზნისა; ამასე მეტი რუსეთის
 მხედრობა ჩემთჯს საჭირე არ არის, ესეჯ იმისთჯის მინდა ჩუწნი
 ჯარები იმათ რომ ნახუწნ, უთრე თავს გამოიდებენ; თორემ არცკე
 გაომე მე იმათ. რა ვიცი, რრი ათას მხედრობას და ექვს ზარბა-
 ზანს რეგორ არ გამოგვიგზავნის?— მე რუსეთის ერთგულებისა-
 თჯის მთელი რმალე და ყიზილბაშა დაუძინებულს მტრათ გაღვი-
 კადე. რუსეთს რათ დაუქეკობრდიე. და რუსეთის კელმწიფე
 ამ მცირედით არ შემეწიკა?— მამინ რადესაც, რომ იმისი ძლიერი
 ჯარები ამ კავკასიის მთებს იქათ ჩუწნს მეზობლათ დვანან, ამი-
 სათჯს ამ მცირეს შემწიკობით რუსეთს არა დააჯღდება-რა და ჩუწნ-
 თჯს კი დიდი შემწიკობა იქნება. ამ ასლე სანში რრს თავადს გაუ-
 გზავნი დენერალ დუდოვიჩისა (დუდოვიჩი ამ დრრს კავკასიის ლი-
 ნაზე მდგარა ჯარებით), კელმწიფესთან მიშუამდგომლეს; რრი
 ათასი მხედრობით და ექსი ზარბაზნით შეგუწწიოს და უთუოდ

7) ქარ-მელაქნის და დარისტნის პირველი კაცები წინათ მოსულან მეფეს ირა-
 კლისთან დიდის აღთქმით: ახლა კი გვიმსახურეთ, ქკუაზედ მოვედითო. რადე დროს
 იყო რომ საქართულო დააქციეს?— მინც, რასაკვირველია, კარგი იყო ამ უკუნასკენ-
 ლის დროსათჯის, მაგრამ ესეც აღარ მოახდინეს მტრებმა.

8) მამინდელს დროში საქართულოს ხალხნი სულ ზინებული მეომრები
 იყვნენ, რადგან სულ რში იყვნენ და ამის გამო ყულოს კარგი იარაღი მქონდათ.
 თათრის სამოურაო სოფლები კარგი ცხენიანი მეომრები გამოვიდოდნენ და ქარ-
 თუტლები სამი წილიღვან რრი წილი ცხენიანი გამოვიდოდა და სხუა ქუპვითი.
 ქიზიყიღვან და საგარეჯოს მხრიღვან სულერთიან ცხენიანი ჯარი გამოვიდოდა. სა-
 ქართულოს ამ ცხენიან ხალხსა, ყველას საუცხოვო ცხენები ჰყუანდათ.

შეგუწვევა კიდევ, ამისათვის რომ რუსეთის კელმწიფისაგან ვინც მადის, დიდის დაწმენებით მზიდებთან რუსეთის ხელმწიფის მაგიერათ: ბუკის კარეს მოკლადეთ ჩემბინათ. ამიტომ მე დიდი იმედი მაქვს იმისაგან, რომელსაცა ახლა ამების სამზადისათვის მე კიდევ მიბძანებია, რომ ოთხსავე კუთხივ ფქვილი და ოთხ-ფეხი პირ-უტყვი მოკიდეს ამ ქალაქში ჩუქნი ჯარების სახუნსლედ და იმათ გამოსაკებად. ამთენს ჯარისა ერთი თვე შეჰინახამ და მეტი საჭირო აღარ იქნება. როგორც მე ვიცა და ამბავი მომდის, აღა-მამად-ხანი ჯარით მომავალს წელს წამოვა და აქ ან აგვისტოს გასულს შემოვა და ან სექტემბრის დაწყებაში. ამისთვის ასე უნდა მოკახდინოთ, რომ ჩუქნი ჯარები აგვისტოს ოცში აქ შემოვიდნენ და აქ დაიბანჯარნ ამ ქალაქის გარეშემო დრომდისინ, მინამ რომელს ჯარისა საით გაკვზან. იმედი მაქვს, აღა-მამად-ხანს ასე წაგახდენთ, რომ იმისი მდიდარი ურდოსულ ერთიან კელში დაგუჩხეს, რომელიდგანაც ჩუქნი ჯარი სამოკრითა ამსება, ასე რომ ერთი ჩუქნი ჯარის კაცი უშოვარი არ დაჩხეს.»

ვინც მეფის ირავლისაგან ეს დაწყობილობა გაიგონა, უუჭლანი გულმოდგინედ კამოფილნი გამოვიდნენ იქიდანა, მაგრამ ის კი აღარ იცოდნენ, რომ რადენი მიწაზე მძრომი გუჭლი დატოცავდა მეფის ირავლის და საქართულს დასაკესლად, ასეთის გესლით, რომ საქართულს კლარ მორჩებოდა. არამც თუ კარზე დატოცავდნენ,—თვით იქაც ისხდნენ, ჩხევაში.

მოვიდა ის დრო და ახლა ის ამბავი მოუვიდა სპარსეთიდან: ესლა უთუოთ წამოსულას აპირებს, მაგრამ ელჩს აწინაურებს თქუქნი-თან.»

აღა-მამად-ხანის ელჩიც მოვიდა და ამის მოსკლის მიხეზი კიდევ ეს იყო:—«რუსეთის ერთგულებაზედ კელი აღიყო». რადგან ქართულები ერთმორწმენი იყვნენ რუსეთისა და ბუკის იმედიანობდენ იმისაგან, ამისთვის ამ პასუხით გაისტუმრა ელჩი მეფემ:

—«არამც თუ მართლ აღა-მამად-ხან თავის ჯარითა—მთელი აზნაის ჯარები რომ მოვიდნენ ჩუქნიზე, მაშინაც კელს ეკრ ამბლები-ნებენ რუსეთის ერთგულებაზედ». ამასთან ყოვლის მხრიდან დიდი

იმედინანობის ამბები მოჰყიდა ჯარებისა, მაგრამ არსადღან ვრ. ვა-
უზნდა; ყველგან უსულყო კუდიანები იყვნენ ჩამდგარნი.

ქიზიუიდაცნ შეყრილი ჯარი ცსრა ათასი: მეტი სიღნახის სო-
ლოდგან დაშლეს. ფშაჟ-სეკსურეთისა, თუშეთისა და კახეთის ჯა-
რნი არც კი მოკრიფეს⁹⁾. იმერეთიდან თვით მეფე სოლომონ
მოვიდა (მეფის ირაკლის ქალის ელენეს შვილი) მოწინავეთ და სა-
მი ათასი მეომარი მოჰყუჟა, მაგრამ დანარჩენი შვიდი ათასი კი აღარ
მოჰყიდა, იქაც ჭყუნდნენ მეფეს ირაკლის მტრები. ათიათასი, ქაჩ-
თლის ჯარის მოკრეფაც მოშლეს. ჩერქეზის მსრიდგან რამ ბრძა-
ნა, აღარც ის მოახდინეს. ათი ათასი ყაზახ-ბოლჩალონი და შამი-
შადლის ჯარებიც აღარ მოკრიფეს. კავკასიის ლინიის ლენერაღ
ღუდოვიჩიდანაც გადაწვიდა იმედი.

ამ საკვირულის აზრის (პლანის) გამგონი და ყუტუნულად
მოიმედე, რომ აღსრულებაში მოვიდოდა, დაჩნა მეფე დანაკლი ოთხა
ათასის თავისის საკუთარის მეომრებითა, სამის ათასის იმერე-
თის ჯარითა და პატარა მეფე სოლომონ ამათში.

მოიმედე მეფე ირაკლი, რომ რცხ აგვისტოს სულ ერთიანად
ჩუქნი ჯარები ქ. ტფილისში უნდა შეიყარნენო, 23-ი აგვისტოც
მოვიდა, არავინ იყო ქალაქში. მეფე წყენას მიეცა და ოთხსაჟ კუ-

⁹⁾ მეფე ირაკლის თავის მიმბაში თ. აბელ ენდრონიკაშვილი უკანასკნელად
კიდევ რომ გაუგზავნია სიღნაღში: კახეთ ქიზიუსა და ლეკების ჯარი საჩქაროთ გა-
მამიგზავნეთო, იმ მოხუცებულის მიმბაშ ენდრონიკაშვილისაგან გამიგონია, რომ
აღარც მე გამამიშუტსო და რაც ჯარები იყო შეყრილი, ისიც დაშალეს, არანც
თუ სხუტბი მოკრიფათო. ამ სიტყვაზედ მე ვკითხე:

— „წიგნი გქონდათ ბატონისშვილს გიორგისთან მეფის ირაკლისგან, თუ
არა?—“

— როგორ არა მქონდა, მაგრამ ბატონისშვილი გიორგი შეუძლოთ იყო, ვე-
რა ვნახე და რევაზ მოურავმა (მაშინ ეს ენდრონიკაშვილი მოურავი აღარ იყო,
იხე ჩვეულებებისამებ უძახდნენ ხოლომე, ეს ქართუტლების ჩუტულობა იყო) გამამარ-
ტო: „მე მივართმევ, შეუძლოთ არისო.“ (ამის და ბატონისშვილის გიორგის ცო-
ლი იმ დროს მკედარი იყო.)

— „მაშ იმ წიგნის პასუხი არა შეგატყობინესთ-რა?“

— ვერაფერი ვერა გავიგე-რა. ბოლოს რევაზ მოურავმა მითხრა: ბატონისშვი-
ლმა გიორგიმ გიბრძანაო, შენს სახლში წადი, იქ იყავ, ნურსად წახვალაო, და წა-
ვედი, რომელმაც ამის შემდგომ გავიგონე: „რევაზ მოურავი თავის რამდენისამე ქა-
ციტ ჯარში მეფე ირაკლისთან წავიდაო.“ ბოლოდროსა იმის ამბავს წაიკითხამთ,
იმის ეშმაკობას.

თხივ მსრბოლელები გზგზავნა, მაგრამ უუჭლგან უშმაკები იყვნენ დაძვეოდრებულები და კშმაკურის ცბიერებით მოიშორეს. ამის ჰასუხები მოუვიდა მეფეს, ზოგი ჰგვისტოს გასუეს, ზოგი სექტემბრის დამდეგს, რომ უთუოდ ამ ორს-სამს დღეზედ მოკლენ ჯარებიო. ამის იმედით წავიდა წინ თავის ოთხი ათასისა გაციით და მეფე სრლომონიც სამი ათასისა იმერლებითა.

როდესაც მეფე ირაკლი უაზახში ჩავიდა ამ მცირედის ჯარით, ესე იგი შვიდი ათასის მეომრებითა, აქ მესამე ელხი მოუვიდა აღამაძდ-ხანისაგან:—«ეს არის არეზში გამოკვლ და კიდევ ელხი გამოკვზავნე და მეც თან მოკდეე ელხსაო. ვარგი მეფე სარ და შენი წასდენა არ მინდა, ოღონდ ის ჩემი სურვილი აღმისრულე და ამის დასარწმუნებლად ერთ-ერთი შენი შვილი და მეორე, ერთი შენი შვილიშვილი გამამიგზავნე მძეულად; მასინვე გავტრიალდები და წავალ.» მაინც არ იქმნა, არ შეურიგდა, ამიტომ რომ ერთ-მორწმუნეობისაგამო ჰატოხსანი ჰირობა დაადო მეფე ირაკლის, რომ რუსეთის ერთგული იყოს და ესეც რომ იმის ძლიერებისაგ დიდი იმედი ჰქონდა. ამისთვის აღამაძდ-ხანის ელხი. მასინვე დაატყრინა და ქ. ტფილისში გამოსტუმრა, ქალაქ ტფილისის მელიქთან, თ. დატრინა ბებუთაშვილთან, რომელიცა იმის დატყრის მიზეზი ეს იყო: ჩუტნი ამბავი არა გაიტანოს-რათ. ეს ამბავი ქვემოთ უფრო იქნება, როგორ იყო?

ის რომ ქალაქში გამოკვზავნა, თვითონ ჯარით წაუდგა აღამაძდ-ხანსა, რომელმაცა ომი არსად არ დაუწყო. შორი-ახლოს მოიდუნა, მოიყუანა და მართლს რომ სრულდუხის მინდორში ჩამოხტნენ; მტკუარის მოახლოვოდ, ორმოცი ათასი მეტი უიზილბაში, რომელსაცა მაინც კიდევ ეგონა მეფე ირაკლის: ქ. ტფილისში დიდრონი-ჯარები დაძვედებო. მაგრამ არსიადგანა არა იყო-რა, არამც თუ ჯარი—ერთი მასროლიც არა. აქ კი კტვში შვიდა: უეჭველად დალატია, მაგრამ ვის დალატობენ, მე თუ მამულსა?—თუ ჩემთანა აქვსთ მიზეზი რამე, მამულს რაღას კმართლებიან?» მწუხარებითა თქუა.

მეფე ირაკლი უაზახისკენ რომ წავიდა ჯარით, აქ ქ. ტფილისში სხუა ამბავი მოხდა. ჰარასკეკს დილა-ადრინ ქალაქში ხმა დაავდეს:—«მეფე ირაკლი და მეფე სოლომონ თავიანთის ჯარებით

სულ ერთიან წაუსდენბა ალა-მამად-ხანსა, ასე რომ ეიზილბაშის ჯარის გარს შემოსეკვია ქართულლებსა და იმერლებსა და ერთიან დაუღუპამსო. თუძცა ამას არაეინ იჯერებდა, მაგრამ თვიცით არწმუნებდნენ.

ამასეად ალიანოხქოლი: შეიქნა ქალაქში და პირულწი მოქალაქეები დარეჯან დედოფალთან შეიყარნენ, სადაც ამ დროს ანტონ ქათალიკოზიც იქ იდგა თავის დედას დედოფალთან და ქალაქის აურას სთხოვდა. დედოფალმა ტირილი დაიწყო და ანტონ ქათალიკოზმა არ დაიჯერა: თუ ეგ მართალი იყოს, ამბავი მოგვივიდოდლო.

მოქალაქეებმა მოასისუნეს: — «როგორ არა, ვაცები გიასუნენ, იმას მოგახსენეს.»

— სად არიან ის ვაცები? — ქათალიკოზმა ჰკითხა:

— «სახქართო შემოაჭენეს ცხენები, ეს გკითხრეს და მაშინვე გაეშურნენ ვახეთისკენ.»

— ვინ იყვნენ ისინი?

— «იმ ჩუღნი ჯარიდგან გამოქცეული ვაცები იყვნენ.»

— იმას ვერ იცნობთ თქუღნი?

— «რა მოგახსენათ, ვლეს-ვაცებს ვკანდენენ: არ ვიცით, ვინ იყვნენ.»

— რავექნა, რადაც ტყუილი უნდა იყოს.

— «შენი ჭირიძე ბატონო, მანც აყრა სჯობია. თუ გამტყუნდეზა, ისევე ჩქარა დაებრუნდებით, რა მხელაია.»

თურმე ის ვაცები რევაზ ენდრონიკაშვილისაგან იყო ჯარიდგან გამოგზავნილი. იმან კიდევ რა ქნა, შემდგომეში წაიკითხავთ.

ბოლოს დედოფალი ტირილისაგან რომ დასცხრა, გადაწუღწით უთხრა:

— «თქუღნი უღწლას ნება გაჭეთ, საითკუნაც გინდათ, იქით წადით, მაგრამ მე ვერსად ვერ წავალ. ვინც ჩემი ქმარი დაღუპა, ჩემი შვილიშვილი სოლომან და ჩუღნი ჯარი, მეც იმის ხელით დავიდუშებიო.»

ამ სიტყვასეად მოქალაქეები დიდით შეწუხდნენ, მაგრამ სიცოცხლე ძვირფასი იყო უღწლასათვის: ამისთვის თავიანთი სახლები ისე დაყარეს, როგორც იყო და იმ პარასკევს დილაზედვე თითქმის

ნასეკარ ქალაქი აიყარა და ნასეკარ ქალაქიც შეიკრეს დილაზედ ავირებდა აყრას, რადგან მანც მოკლოდნენ ამბავს რასმე: სწორეთ შავიტუთ, იქნება ტყუილი იყოსო. მაგრამ როგორეთი პირუჭლი მოქალაქეები, ვინც ქალაქში დარჩნენ და ჯერ არ იყვნენ აყრილი, იმ დამეს მანც კიდევ იასლენ დედოფალსა და ასტონი ქათალიგოზსა და დიდის კედრებით სთხოვეს: მთელი ქალაქი აიყრება და თქუჭნ მარტო რა უნდა იყოს აქა? 10)

ამდროს ანტონი ქათალიგოზმა მოასსენა დედოფალსა:

— ჩემო კელწიფე, დედა, მართალს მოგასსენებენ ესენი. თუ მარტო თქუჭნის აქ ყოფნით ეშუჭლება რამე ამ ქალაქსა, ჩუჭნი უკანასკნელი სისხლი, ვინც აქ გახლავართ, თქუჭნი ქირის სანაცვლო იყოს, მაგრამ ახა რა კქნათ, ძალა ჩუჭნ არა გუჯკეს და ჯარი ჩუჭნ არა გუყავს? ამისთჳს სამჯობინარა ავიყარნეთ, მთიულეთში გადავიდეთ, იქ ჯარები შევიყაროთ და ყიზილბაშებსე მოვიდეთ, ჯერ ალა-მამად-ხან აქედან არ აიყრება და მანამდისან ჩუჭნს სჯემეს მოკვარგებთ.

ეს რჩევა ყუჭლამ მოიწონეს და მამინეკ აყრის თადარიგში შევიდნენ და ქალაქიც მოემზადა ასაყრელად 11). მაგრამ მაგდენი ხანი აღარ გამოკიდა, რომ მეფის ირაკლის კაცი მოვიდა ჯარიდგან და მშვიდობის ამბავი მოიტანა, სდაც შეიქნა დიდი სიხარული და დიდი იმედიც მიეცათ ქალაქეებს და მოღალატეებს. გობა დაუწევს. ის კაცები ბეკრი ამბინა ანტონი ქათალიგოზმა, რომელთაც ეს ამბავი შემოიტანეს: მეფე ირაკლი ჯარით დაღუპულან, მაგრამ ვერა გაიგეს-რა. ანტონი ქათალიგოზი განცვიფრებდას მიეცა: რა უნდა იყოს, რა ამბავიაო? — სსუანიც ყუჭლანი გაკვირვებით იკითხამდნენ. მაგრამ ვინ რა იცოდა, ვის რა უნდა ეთქუა. ამის გამო ნასეკარი ქალაქის ხალხი ცოლშვილებით და დედოფალიც ისეე ქალაქში დარჩნენ, რა-

10) ბეჟანა ბასტიამაშვილიც იმ დროს იქ ყოფილა, პირუტლათ რომ მოქალაქეები მივირდნენ და აქაც შეორეთაც. იმისაგან გამიგონია და სხუაც ბევრი.

11) სხუათა შორის ბატონიშვილი დედა ჩემი ამასაც ამბობდა: ასეთი საშიში ხმები შემოგვიგდეს და უკანასკნელად ესეც: „ეხლოვ და სჩქაროდ აიყარენით, რომ სოღალუხის მინდროში მოსულა ალა-მამად-ხანიო“. დალატი რომ დალატი, ის შეფის სიმდიდრით გატენილი სასახლაც კელში უნდა დარჩენილათ. მტრებსა.

დგან მეფის ირაკლის დიდი იმედი ჰქონდათ, ნამეტნაჲდ ამ ჭო-
რის შემდგომ.

მეორე დღეს, შათათს შეადდისას, მეფე ირაკლი მოვიდა თა-
ვის მცირედის ჯარით სოღალუხის ვიწროებში, კიდევ მოიმედე:
ქალაქში რომ მიკალ, დიდრონი ჯარები დამსკდებოა. მაგრამ ნაცვლად
ჯარებისა ნახეკარ ქალაქის აყრა უნებეს. ერთი-ერთმანეთსედ უბე-
დურება უბედურობას მოჰყვა. აი როგორი უბედურება:

ქიზიყის მოურავს ზაქარია ¹²⁾ ენდრონიკაშვილს არჩეული
არა ათასი სანდრონიკეო თავადნი და გამომჩენილი ქიზიყის მეო-
მრები ახლდნენ თანა. (მაშინ კახეთის მართულად იჯდა ბატონი-
შვილი გიორგი, შემდგომ მეფე). იმ შათათს ღამეს რეკაზ ენდრო-
ნიკაშვილმა თავის მხრის თავადები ¹³⁾ დაიბარა დიანს საიდუმ-
ლოთ და დიდის დაფიცებით შეთქმა მოახდინა მეფის ირაკლის
საწინააღმდეგოთ, რომ ჩუქნ ალა-მამად-ხანის რმი არ შეგვიძლიან;
ისევე სჯობია ჩუქნს ბატონიშვილს გიორგის ვიანლოთ სიღნაღში
და ჩუქნს ცოლშვილს გაუფოთნილდეთ, თორემ ყიზილბაშები მტკვა-
რში გაკლენ და ჩუქნს მხარეს სულერთიან წაანდენენო. ბეგრის ამ-
გუარის ღაპარაკით მიიბირა მეფის ირაკლის გულშეწირული ერთ-
გულები; ის არა ათასი შარულელი გაყვანი და იმ ღამესვე დიანს
ჩუმთ გაეპარნენ თავის საყუარელს მეფეს; იმისთანა კარგი გაყვანი
ნინია ენდრონიკაშვილიც იმათში და სოღალუხის მტკვრის ფონში
გავიდნენ ¹⁴⁾, გაღმა შამშადილის ცხუარა მთის ტყისაკენ მიდიოდა
სამი ფარა, რომელნიცა დაიტაცეს და ქიზიყში გადარეკეს.

ადრიდგანვე რეკაზ ენდრონიკაშვილი ქიზიყის მოურავი აყო
და ბატონიშვილის გიორგის შირულელის ცოლის ძმა. მეფე ირაკ-

¹²⁾ მეფის ირაკლის ქალი ელენე ჰყუანდა ცოლათ, ნაქვრივარი, სოლომან
მეფის დედა; არჩილ ბატონიშვილის ნაცოლარი.

¹³⁾ სხუტბისაგანაც გამოგონია ეს ამბავი და თავადმა ნინია ზაალის ძემ ენ-
დრონიკაშვილმაც მიამბო 1824-სა წელსა ს. ქოდალას ჩემის ნათესავის, თამაზ უნ-
დრონიკაშვილის ქორწილში. იმდენს იმ ამბებში ის ნინიაც დასწრებია. თუმცა მი-
ამბობდა, მაგრამ აქეთ-იქით იხედებოდა: არავინ გაიგორასო. ეს ნინია ჩემი ნათე-
სავიც იყო.

¹⁴⁾ ზოგს უთქუაშთ: ქ. ტფილისი შემოიარესო, მტკვრის ხილზე გავიდნენ
და კახეთისკენ გასწიესო. მაგრამ არა, სწორეთ სოღალუხის მტკვრის ფონში გავი-
დნენ.

დომ იმას მოუწოდებ ჩამოართო, რკგულაობის¹⁵⁾ შენიშნისთვის და თავის სიძეს წაქარია ენდრონიკაშვილს მისცა ქიზიყის მოუწოდებ, რომელსაც იმ რჩი ათასის ჯარის კაციდგან აღარც ერთი მეომარი აღარ დარჩა თავის მახლობლებისა და საკუთარის მოსამსახურეების მეტი, ასე რცამდისინ. მეორე დილაზედ ეს ამბავი მეფეს მოახსენეს და იმათი გაზარდა უნებეს: თუმცა დიდთ, ეწეინა, მაგრამ მანც არ შეშინდა და თავის გუარჯთ გამაგრებულდი იყო¹⁶⁾.

მეფე ირაკლიმ ის ხუთი ათასი ჯარი ასე გაყო. რჩი ათასი ქართულდი და რჩი ათასი იმერული მეფის სოლომანით თავისთან დაიჭირა და დანარჩენი ათასი იმერეთის ჯარი წარბაზნებთან გამოისტუმრდა ქალაქის მოახლოვლად, დამოყნა რომ არის, იმის ცოტა მოშორებით, ხევის სიახლოვეს.

ვის უნახამს სოლომანის ახლო დასავლეთისაკენ, მტკვრის მახლობლად პატარა მინდორი, სამხრეთიდან დიდი მთა რომ აღგას?—სწორეთ იქ დადგა მეფე ირაკლიმ, იმ რთხი ათასის ჯარით, სადაც კვირა დილაზედ მოვიდა აღა-მამად-ხანის რამეთენიე რაზმი და პატარა მინდორსე მოხდა რმი. ქართულდი-იმერლები რთხი ათასი და სპარსნი იმდენი¹⁷⁾.

პირულ სპარსნი დათამაშდნენ ცოტა ქართულდი-იმერლებზე და გულ-მოდგინედ წამოვიდნენ, ასე ეგონათ ეს ესარის ჩაკედასამ-

¹⁵⁾ სხუაგან წვრილათ დავწერ მიზეზს, ვინც ჩამოართმევინა.

¹⁶⁾ ეს აღრითვე ვერა ვთქვი და სულ ერთია აქ ვიტყვი: ყარაბაღის ხანს იბრემი-ხანსა დიდი პირობა და ერთობა პქონდა მეფე ირაკლისთან და ამისთვის შუშის ციხე გაამაგრა და აღა-მამად-ხანს თავი არ დაუკრა, აღა-მამად-ხანის მეორეთ მოსვლაზედ კი აიყარა და ქარში გავიდა.

¹⁷⁾ აღა-მამად-ხანს თავისი დიდი ურდო აღსტათაზედ, დავგდო და თვთონ სუბათ წამოსულიყო ამთენის ჯარით, რაერთიც ითქუა აქა. გარდა ამისა, ვილამაცა თქუა: მითამ აღა-მამად-ხანი შევნაბადაზე ასულიყოს და ზედ მთაზედ კარავი დავდგას და იქილგან ეჩხრიკოს რმის საქმე. ტყუილია. რმის წინაღღესა, აღა-მამად-ხან შევნაბადაზედ ავიდა, ქალაქისაკენ გადასახლდავით და როგორღაც მოხდა, რომ აღთათით ერთის ჯარისაკენ მიეფარა ცხენილგან გადამხტარბი. ამ დილით გათენებისას, ქალაქილგან რც და ზუთი ბიჭი დაიარაღებული გამოვიდნენ და შევნაბაღის მთაზედ ზეტება დაიწყეს: ეგება ყიზილბაში შეგვხვდეს, დავიჭიროთო. ამ დროს უცრათ ზედ წაადგნენ აღა-მამად-ხანსა, რომელთაცა მაშინვე თოფები დაუშინეს. აღა-მამად საჩქაროთ წამოხტა, აღთათა აიფარა და ისე გაიტკა. ამ თოფების კმაზედ და ამ ამბავში ზევიდგან ყიზილბაშები მოეშველნენ, ზოგი დახტოს და ზოგი წიყუანეს. აღა-მამად-ხანს ასე შეეშინდა, მაშინვე ქუცმოთ ჩამოვიდა და ვეღარც ჯარის კაცები დააყნა იქა, იქილგან ვთუალიერებინათ ქალაქის მხარე.

თო, მაგრამ ქართულ-იმერლები არ აჩქარდნენ და მეფე ირაკლი-
მაც ეს სიტყვა უბრძანა:

— ჩემო საყუარელო შეილებო, მხნენო ქართულ-იმერლებო!
როგორიც თქვენის ვაჟკაცობისაგან ვიცნა, ისეთი ვაჟკაცობა ან-
უწნეთ ყიზილბაშებს; რომ მგათ თავის დღეში ჩუწნევენ კვლარ გა-
იწაწანონ. ამასთან ამასაც გეტყვით, რომ მინამ არ გაგიჭირდებათ,
მე არ მოგეშუშლებით და ახლა თქვენ იცით და თქვენმა ვაჟკაცო-
ბამ!»

მეფე ირაკლიმ, იმ დღის მოადრეკოთ, ის ოთხი ათასი მხედ-
რობა ასე დააყენა, იმ ვიწროს გზის სიმაგრისა მასლობლად, რომელსა-
ცა პირუჭლს ათასსა ერთხელ უნდა ეოძა, მეორე ათასსა შემდგომ,
მესამე ათასსა მასუკან, და მეოთხე ათასი კი გაჭირებისთვის შეინა-
ხა; თუთონ და მეფე სოლომონიც იმათში ჩადგნენ, რომლებიცა სუ-
თას-სუთასი ქართულ-იმერლები ერთად იდგნენ, ოთხ დასტად,
ერთიერთმანეთის მხარის მიმტკმნი.

სადაც ომი იყო, იმ ადგილის მდებარეობას მაგთენი ზიკრცე
არა აქვს, მაგრამ მანც ოთხი ათასი ცხენიანი მეომარი გაიმართე-
ბა, ანუ მეტნიკლები, მტკუარის პირიდგან კვლემდისინ, მასლობ-
ლად ვიწროს სიმაგრისა.

ეს ჩუწნი ჯარი ასე წყობით იდგნენ ვიწროს სიმაგრისა ზურგ
მიბჯენილად და შემოტეულს ყიზილბაშებს უყურებდნენ განსუწნებუ-
ლის გულითა, რომელნიცა მინამ ახლო არ მოვიდნენ, ხმა არ გას-
ცეს და როდისაც დაახლოვდნენ, ერთიანათ წაყარეს თოფის ტყვიას
და თუთონაც ხმლებ-გასმულნი დაკრივენ ყიზილბაშის ჯარში და
ასე გააჭიკეს, ვინ წინა და ვინ უკან. წაიყუანეს გაჭიკეულები და გზის
ჩამოსასვლელი გორა რომ არის, იმაზედ მიყარეს. ეს პირუჭლი
ათასი ქართულ-იმერლები გამოტრიალდნენ და თქვან-აკრეფით თავ-
ის ადგილს მოვიდნენ. ვისაც უთქუამს, რომ მითამ ალა-მამალ-ხანს
ზარბაზნებო ჭქონოდე, არა, ტყუილია, ზამბურაკები კი ბევრად ჭქო-
ნდა.

ყიზილბაშებმა ამისთანა ვაჟკაცობა რომ ნახეს: ქართულ-იმერ-
ლებისა, შემოტეება კვლარ იგადრეს, გამოვიდნენ, ზამბურაკებისა და
თოფისა სროლას აუტეხეს ქართულ-იმერლებსა. თუცა მეფეს ირა-

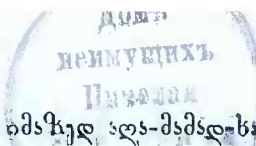
კლის ზამბურაკები არა ჰქონდა, მაგრამ თოფის სროლა ქართულ-იმერლებისა ნაჭები იყო მამინდელს დროსა, რომელთაცა ამამაც ზვობეს და ამითაც შეარცხვინეს. ამობაში აღა-მამად-ხან მოვიდა და ჩამოსასკელეს გზის გორაზე გადმოდგა. ქართულ-იმერლებს რომ შეემკვდნენ, თუაღში იფუქსავატა და სიცილით დაიძახა: — «ეს სწყელები არიან ჩუშნი მუომრები?» ერთმა ღიღმა ვაგმა მოასხენა: — «ესენი გახლავან». და სხუა კი აღაწაფერი.

აღა-მამად-ხანმა ახალს რაზმებს უბძანა შეტევა და მსუჟან იმ ხანს უთხრა თავ-მოწონებით: — «იმ სატადაკებს, სულ მუკვარში გადაჭყრინა».

მეფე ირაკლიმ იმ ზღვრულს ათას ცოტა უგან დაწკა უთხრა და ჯგუფათ დადგომა. ასი მუომარი კიდევ მიაშულა იმ ათასსა ამ სიტყვით: — «ქართულ-იმერლებო და იმერლებო! აღა-მამად-ხან გორაზე გადმოდგა და ჩანს, რომ თავის თუაღ წინა უნდა დაგუატკრინოს. ახა როგორც თქუშნის გულადობისაგან ვიცოდე, ისეთი ვაჟატობა აჩუშნეთ აღა-მამად-ხანსა».

აღა-მამად-ხანის თუაღ წინ დათამამებული ახალი დასტები წამოვიდნენ; ეგონათ, ცოცხლებს დაგიტკრთო, მაგრამ მინამ კიდევ ახლას არ მოუშულს, არ ესროლეს თოფი და როცა დაახლოვდნენ, ერთიანთ წაყარეს ტყუა, ამასთანავე უზიღბაშებში დაურვიენ და წამსვე დაბრუნეს. გაჭრული უზიღბაშები წაიყვანეს და შუა მინდვრამდინინ მიიყვანეს. აღა-მამად-ხანმა ეს რომ ხანა ცოტა ქართულ-იმერლებისაგან, გაიკვირეს, მაგრამ სანქაროთ სხუა დასტებს უბძანა მიშულება და მიშულებისათანავე ის ჩუშნი მუომრები დაატრიალეს და მინამ თავის ადგილამდ მიორეკეს; მეფე ირაკლიმ ის ცხრას-ასი დანარჩენი ქართულ-იმერლები მიაშკელა. დაბრუნებულთ მიმშუალებული რომ დაინახეს, ისინიც დაბრუნდნენ, შეუტრეს და კიდევ მინდვრას შუამდინინ მიორეკეს.

აღა-მამად-ხანმა გაკვირვებით დაიძახა: — «როგორც ქართულ-იმერლების ვაჟატობა გამეგონა, იმაზედ უკეთესნი უოფილან!» რომელმაცა ახლა სხუა ჯარს უთხრა მიშულება და მიშულებისათანავე ქართულ-იმერლები დაბრუნეს. მეფე ირაკლიმ იმათი გამოჭრეა რომ ხანა, მესამე ათასი მიაშულა და ეგრეთუ დაბრუნეს სპარსელები და კი-

დეგ მინდორის საშუალებდისინ. მირეკვს. იმაჯედ აღა-მამად-ხან ვაწყურა და სხულებს დაუძახა — მეუტიეთო, მაგრამ აღარ იქნა ქართულ-იმერლუბი კელარ დაბორენეს და სმლით გაფა შეიქნა. მეფე ირაკლიმ ქართულ-იმერლუბი შუა უიზილბაშის ჯარში რომ დანახა და თამამად იმათი სმლის ტრიალი, მოხუცებულს გული აუზნიალდა და თავის ბაიჩახტარს დაუძახა: — «ზატხანის დამმარცხებელი ბაიჩახტი აქ მაიტა!» და სუთას ქართულ-იმერლუბსა უბძანა უკან მამეკეითო. თუძცა მეფე სოლომან ბინახე დაავდო, მაგრამ გულმა კელარ გაუძლო და თავის ზაპას შეუდგა.

ერთს მხარეს ბაიჩახტი გამოსასხული იყო ღეთის მშობელი თავის ძიხა და მეორესედა წმინდა გიორგი, რომელსაცა კეისაში გაკემირა შუბით. ამ გაფრიალებულის ბაიჩახტი გაეჭანა მეფე და უკან ის თავისი მეომრები გულადად მიჭყენენ მეფე სოლომონითურთ. წარ მოიდგინეო, მეფე ირაკლი იმათში არ იყო გარეული, ისე რომბდნენ და როცა გაერია, რანი შეიქნებოდნენ ქართულ-იმერლუბი? თავის საყურელი მოხუცებული მეფე რომ დანახეს, ნამეტნავად იმ გაფრიალებულის ბაიჩახტითა და მეფე სოლომანიც იმათში, ასე ეგონათ მეორე სიტყვსლე მოგვეძტაო. რანიც იყუნენ, ერთი სამათ შეიქნენ. ორთავე მეფეს გვერდს მოუდგნენ და უიზილბაშთ ზედ დასსხდნენ. ბაიჩახ-გაფრიალებული მეფე ირაკლი უიზილბაშის შირულს დასტას მიუხდა და ერთი უიზილბაშის მეომარი ბაიჩახტის შუბით ჩამოავდო და მამინეკე მოკვდა. ქართულ-იმერლუბმა მათს მეფის ირაკლისაგან ეს რომ ნახეს, ერთიანათ იყვილეს, უიზილბაშების დასტები მამინეკე დაშალეს, წინ წაიყარეს და უკან მიჭყენენ, რომელიცა სადაც აღა-მამად-ხან იდგა, თვით მეფე ირაკლი და მეფე სოლომან თავის მეომრებით აქ აუხდნენ, საიდგანაც აღა-მამად-ხანმა თავი მოარიდა თავის დასტით და საჩქაროთ გაეშურა. მაგრამ იმდენი ჯარის შექმნება კი აღარ ჯერნდათ ქართულ-იმერლუბსა, ზეკით რომ აუხდნენ, იმ მინდორსედა მისწოლოდნენ უიზილბაშებს და სულ ერთიანთან გაეტანათ. თუძცა გამარჯულბული გამოტრიალდნენ და თავის სიმბგრეშივე მიკვიდნენ, მაგრამ ქართულ-იმერლუბი ძალიან სწუნდნენ: რაც სხულებმა დალატი შოახდინეს, იმათ ჯანი წაუვიდეს, ეს რაღა არის, რომ თავის ამხანაგი ძმები მტერსა შირში მისცეს და

თვითონ განუპარებენ. თუ ის ორი ათასი ქიზიყის ჯარით, ამისთანა ხელ-გამომავალი ვაჟკაცნი, აქ ჩუენთან. ყოფილიყვენ, დღეს აღამამად-სანს ბოლოს მოუღებდითო. ამასთან: ყუშლანი ერთბიწად ცუდათ ასსენებდენ რეკაზ ენდრონიკაშვილსა, მეფის ირაკლის მეტი, ის კი მდუმარება და ფიქრობდა, რომ როგორ მოეგუარებინა კიდევ საქმე.

მეფე ირაკლიმ ქალაქში მასწარებელი გამომგზავნა გამარჯულებილსა, სდაც დიდი სისწრული მოსდა, რომელთაცა მეფის ირაკლისასეთი დიდი იმედი მიეცათ, რომ ყუშლანი ამას ამბობდენ: მეფე ირაკლი არც დამარცხებულა და არც დამარცხდებაო. ამასთან დაჭრილები ქალაქში გამომგზავნა და მჭვიდრები იქვე დაამარცხინა¹⁸⁾. დამარცხებულნი და შეწუხებულნი აღამამად-სანს გატრიალდა და თანის კარავში ჩამოსტა. თავის სარდლებს რეკა ჰკითხა: ზოგმა რა თქვა და ზოგმა რა, მაგრამ აღამამად სანმა გადუწვიტა: სულ კიდევ შეკვებში და თუ სულაც ეს საქმე მიყრ მეფე ირაკლიმ, რაც დღესა ქნა, მშინუჭ ავიყრები და ჩემს ქუშყანაში წაწაღო.

ომიდან გამობრუნებულმა მეფე ირაკლიმ მანც კადევ მასწარებელს სოფლებში კაცები გაგზავნა და ჯარები დაიბარა, მაგრამ უიზიღბაშების მოსკლასუ იმ ბოროტ-გამძიკსუჭლს შეეშინებინა: სანქაროთ აიყარნით, რომ ორასი ათასის კაცით აღამამად-სანს მოვიდა ყაზახში, მეფე ირაკლი ერთიანათ ჯარით წაასდინა და ასლა სანქაროთუჭლასუ მოდისო, რომლებსაცა სულ ერთიან აყრილიყვენ და ტყეებში დაფანტულიყვენ. ქალაქის ხალხი კი არ ვარგოდა საომრათა; მოკატრენი იყვნენ და თუ იყო ვინმე მეომარი, მეფეს ასლდენ თანა.

ყუშლას გაუკვირდება, მეფე ირაკლიმ რატომ შარბაზნები არ ჩაიტანა, სდაც ომობდა და შარბაზნებით არ დაუწყო ომი უიზიღ-

¹⁸⁾ მეფე სოლომანის დის, ბატონიშვილის მარიამისაგან გამიგონია: ასე ვაჟკაცად იყვნენ იმერლებიო, რომ მართო ორასი მეტი თავდა-ბნაური დააკლდათ აღამამად-სანის ორის დღის ომშიო, როგორც მეც ვიცი, მართლა ასეთი კელი გამოუღიათ იმერლებსა, რომ ქართულლები გაუკვირვებიათ! თვთ მაშინდელის ქართულლებისაგან გამიგონია.

ბაშებსაო, ანუ ქალაქის პირი არ გაამაგროო? — მაგრამ მეფის ირაკლეს განძისაჲს სულ სხუა იყო ჯერ უზარბაზნოთ, ქართულ-იმერლების გაუყარობა უნდა ეჩვენებინა ალა-მამად-სანისათჳს; მართლად კიდევ აჩუქნა, პირუტყვს დღეს კვირასა და მკორეს დღეს ორშაბათსა, რომელიცა ამ ორი დღის შემდგომ ქალაქის პირის გამაგრობას აპირებდა, სადაც უზარბაზნები ეწყო, იქა.

ეს დაწყობილობა სწორეთ შათათს საღამოზე მოასდინა, მეორე დღის კვირასად, რძი რომ უნდა მომხდარიყო. მაგრამ რომ დესაც კვირას დილაზედ მოსსენდა საენდრონიკოს ჯარის წასვლად, დაწყობილობა კვლარ გამოცუადა, რომელთაცა კვირის რძით, ამ მცირეს შემართობას ასეთი უზარალი დაცვათ ყიზილბაშებს, მეორე დღეს, ესე იგი ორშაბათს, რძი რომ მოსდა, ყიზილბაშებმა კვლარც კითი იქიში კვლარ მოატანეს და მხლარად თოფის სროლად აუტყეს შორიდგან. შუადღემდისინ ქართულ-იმერლებმა უთმინეს და მასუკან ყიზილბაშებს შეუტყეს. ასე შეშინებული იყვნენ წინა დღის რძით, რომ მასინკე მოშალეს ისინი და შეკით მინდორზედ ატყკეს. ამ ორშაბათ დღესაც ასე გაიმარჯუტს ქართულ-იმერლებმა, მაგრამ მანც შემო მინდორზედ არ ავიდნენ და ან რა სატყებელი იქნებოდა? — ეს დღევ ასე, ამ რძით დასრულდა.

წამკითხულაო, კარგათ განსტყე, ამ ორ დღას რძების შემდგომ, თუ ამ უზარბაზნებთან რძი მომხდარიყო და ის ორი ათასი საენდრონიკოს ჯარიც იქ ჰყოლოდა მეფე ირაკლის, რა დამართებოდა ყიზილბაშებს; ამ თვრამეტს უზარბაზნებს რომ დაუშენდნენ მოწყუტულად და ზედ იმდენი ჩუქნი გათამაშებული ჯარი მანუტებოდა ამ კვირას სოლადუხის გზაში? — დარწმუნებული ვარ, ზოგს მტკუნარში გადაჰყრიდნენ, ზოგი ქართულ-იმერლების კვლით მოაკლდებოდა და იქით ალა-მამად-სან უნდა სასქაროთ აყრილიყო და სპარსეთისაკენ გაწია. აი მეფის ირაკლის უკანასკნელი დაწყობილობა ასე იყო.

ალა-მამად-სან, რძიდგან გაბრუნებული, წავიდა და იმ დამესკე თადარიგი ნასა, მეორეს დღეს აყაროს, ესე იგი სამშაბათ, ორი დღის რძის შემდგომ და სპარსეთისაკენ წავიდეს. მეტაკლებისაგან

ეს ანბანი მოუვიდა მეუკს ირაკლის¹⁹⁾, თორემ იმ დამეკვე დაბრუნებას აზირობდა თავის ჯვართი წარბახრებთან და ქალაქის ნაპირების გამაგრებას, რომელიც ამის გამო იქვე დარსა, კიდევ ამბის მომლოდინე, იქიდგან ასლას იყო. ამისთვის თავის შვილი-შვილს სოლომან მეუკს გადაესვია სიყვარულით და დიდის მადლობით დაითხოვა თავის შემძრებით.

— « ხემა სოლომან! რაც შენ და შენმა იმერლებმა ვაყვაცობა გამოიხინეთ, მეტი ვაყვაცობა აღარ იქნება, მართალია, კარგა იმერლები დაგვაგლდა, მაგრამ საუკუნო სასული კი დაგრჩათ. ასლას, ხემა სოლომან, შენც დაიდალე და შენის იმერლებით ქალაქში წადით, ამაღამ საჭირო აღარა წაწო, შენის იმერლებით ამაღამ კარგათ დაისვენეთ ქალაქში, ეს შენი დედიდაშვილი ესტატე ციციშვილი, ეს ოსეთა ყორღანაშვილი და ეს იოსებ შაღბათაშვილიც თან იასკელ²⁰⁾. წადით და ყოუწლი ჩუწნი ამბავი ქალაქლებს უნებეთ და ბებიაშეს დედოფალსაც, მაგრამ ვინიცობისათვისა მანც ამას გეტყუთ, რომ ისევე სჯობია ქალაქი აიყაროს და თუთ დარეჯან დედოფალიცა. რა ვინი, ერთი უბედურობა არა მოხდეს-რა, როგორღაც ცუდ გუნებაზე შევიქენ, ამისთვის რომ ჯარი ჩუწნი არა გეყავს და რატა გეყავს, თითქმის ისიც გაგინასკერდა, ამ ორი დღის ომში. თუმიცა ამბავი მამივიდა: აღა-მამად-ნან აყრას აზირობს სუალა. მაგრამ აგრე ჩქარა ვერ ვენდობი მე იმას, იმათგან ძალიან კარგათ გამოცდილი ვარ, ამისთვის უთუთა გაერთისილება გემართებს. ასლას ცხადათ ვსუდავ, ბეკრი ღალატი ჩემზე და ის ღალატი არ ვინი სანიდგან რა უნდა იყოს, მეტი სანიდუმლო რაღაც რამ არის, ვერ მიმხვდარ-ვარ. (ღმამად დაფიქრების შემდეგ): თუ მართლად ღმერთი იხეებს

¹⁹⁾ აღირბეყანის ხანებს უგზავნიათ ჩუმათ კაცი ირაკლისათვის. ამ დროებში იშათთან ერთობა ჰქონდა, გარდა განჯის ხანისა, რომელმაცა თვთ იმან წამოიყუანა აღა-მამად-ნან საქართუელოზედ.

²⁰⁾ ესტატე ციციშვილი იყო ქ. ტფილისის მოურავი, ოსეთა ყორღანაშვილს სადედოფლო ყმა-მამული ებარა და მეფის ირაკლის სალაროც და მილახვარიც ის იყო და იოსებ შაღბათაშვილი კი სასაჩლის კაცი, რომლებიცა ოსეთა მილახუარი და ესეც მეფის ირაკლისა დიან მახლობლები იყვნენ, მაგრამ ორნივე მოღალატენი მეფის ირაკლისა და მცდელნი საქართუელო დასცენ. ოსეთა მილახუარი შემდგომ გაორგულდა, როდესაც სარდალმა დავით ჯ. ორბელიანმა სცემა ძალზედ. ოდესმე იმისი აღწერაც იქნება.

და აღა-მამად-ხანს აიყრება, ისევე ჩქარა დავაბრუნებ ჩუქნს აყრილებსა; ქალაქში და თუ რაღაც მოგვიხდება და ვერა შევიძლებით-რა, კახეთისკენ გავალ, იქიდან სუთს ან ექვს დღეზედ, თორმეტი ათასს კარგ ცხენიანს ვაყვაცს მოვიყუნ და გატყვილს ხიდს შეუვრამ აღა-მამად-ხანსა, მაშინ თუთონ შენ გაჩუქნებ, ჩემო სოლომან, რასაც მე იმას უნამ. დეე ესლა უხალხო ქალაქი წაიღოს, არაფერია, ამის გამო ხუალ დილაზედ რაც ჩემი ბძანება მოვივიდეს, ისე მოიქეც, მზათ იყავ, მაგრამ იმ წარბაზანთან ის შენი ათასი გაცი რომ დგას, არ წაიყუნო, როგორც დგანან, იქვე იდგნენ». ამ სიტყვით გამოსწია და წამოვიდა. მაგრამ არაჩნურთის ოსეთა არღუთოვისაგან იყო ერთი შემოჩენილი რუსეთიდან არტემ არაჩნცი მეფის ირაკლისა და საქართველოს დასადუზად. ბევრი ჩვენი დასამხობი ამბების ამ არტემისაგან და ერთსა გი ესლა გიტყვი იმის საქმეს ამ ამბავსა შორის, რომ დასანახად იყოს, იმისი საშინელი საქმე ჩვენსა წინა-პარსედ; ვძარა ვიდევ იმის გასაცნობად, ის ერთი იმისი მოქმედება, რომელსაცა სომხურათ ერქვა იმას: არუთინ არაჩნციან და რუსულათ არტემ არაჩნცი შეიქნა. თავის დროზედ იმაზედაც ის აღწერა იქნება, როგორც იმან პირველად იმოქმედა აღა-მამად-ხანის მოყვანა საქართველოზედ.

პირულ ღამეს ქალაქი რომ შემოიარა მეფე სოლომანმა, პირდა-პირ სსასლესთან გადინდა და თავის ბებია დედოფალსა იანლა, სადაც დიდი მხიარულება იყო და დიდი სიხარული იმდენი გამაფრულები. იქ დასკდა დარქვან დედოფლის შვილი, ბიძა სოლომანისა, ანტონი ქათალიკოზი და დედანემიც იქ იყო.

რადღა გავაგებლო, როდესაც მეფის ირაკლის განძრასუა გამოუცხადა და წერილად უხნო მეფე სოლომანმა: ისე გამხიარულებულე ვიყავით და შემდეგ ასეთმა მწუნსარებამ მოგვიცო, რომ სულ ერთიან ჩავითეთქებითო და კარგა ხანი გონებაზედ გელარ მოკედითო. ამას დედა-ჩემი იტყოდა ხოლმე. ამისთჳს რომ ყულწანი დარწმუნებული იყენ, მეფეს ირაკლისა შემოსული მტერი ვერას უხამდა და ამის დასამტეიცებლად ის მეფის ირაკლის სსასლეს და სალარო ისე უძრავათ იყო; იმთენი სიმიდდრე სსასლესა ანუ სალაროსი, სულერთიან ისე დარჩათ, რომ ერთი იოტის დაწავსებო

ადრითვე არა დაუსისამთ-რის, ასეთი იმედი ჰქონდათ მეფის ირაკ-
ლისა, ამისთვის რომ გამაჩვენებელი ბედი მარადის წინ უძღოდ-
აქვეყნას!

კარგისანის დაღონების შემდგომ, ქათალიკოსმა ანტონმა თა-
ვი აიღო და მწუხარებით ბძანა:

— «რადგან უბძანების დაფიქრება აღარ უნდა—უნდა ჩქარა ავი-
ყარეთ».

მამინე ძლივს რას ყოფით ორი ტახტრეკანდი მოამზადეს;
ერთში დედოფალი დარეჯან ჩასულს, რომელიცა მწარეს ცრემლით
იბანებოდა. რაც ახლო-მახლოს ძვირფასი ნივთები მოახლეს; ანუ
ფული, ისიც იქ მიართულს ბოხნით შეკრული. მეორე ტახტრეკან-
დში საოფლით ავადყოფი ბატონიშვილი ალექსანდრე ჩაწვინეს,
დედა-ჩემი ცხენსეჟ შეკდა, გამდლებიც და მოახლეებიც ეგრეთვე,
თავად-აზნაურები სომ რასაკვირველია, და ამით წინ გაუძღვა ქათა-
ლიკოსი ანტონი ცხენით და მთიულეთისაკენ გაემგზავრნენ. ყმა-
წვილი კაცი აზნაური ნიკოლოზ²²⁾ ელიოზაშვილი და უფროსი
ერთი მოსამსახურენი ქუჭრითები გაჭყლიან, რომ ცხენები კვლავ
მოუხერხებიათ, ისე საჩქაროთ წასულან.

წყალის ალყაფის კარებთან რომ მივიდნენ და მინამ იმის
დიდს კლატეს გააღებდნენ, ამ დროს ერთი ქვრივი დედაკაცი, სო-
მისი მოქალაქისა, მოიჭრა და შეწუხებულმა დაიძახა:—«დედოფალი,
უბატონო განლავარ, უჭრმო-უშვილო და უნათესაო ქვრივი, რომე-
ლიცა თქუშნის მოწყალებით ვიზდები, ესლას ეს არის თქუშნი აყ-
რა შეიბრე; გიყსავით გამოკარდი და თქუშნთან გიახელ. ღმერთი
გადღებდებებს, ნუ დამაგდებთ აქა და ყიზილბაშების კელში ნუ ჩა-
მაგდებთ, როგორც იყო, მეც თან წამიყუანეთ».

იმ საგუს ნივთებით ბოხნას, დიდი ადგილი სჭკრია, ასე
რომ ტახტრეკანდში ადგილი აღარ იყო. იმის სიტყვასეჟ დედო-
ფალი თურმე ძალიან შეწუხდა და შემდეგ მოსამსახურებს დაუძახა:

—«ეს ბოხნა აიღეთ აქედგან და მაგის ადგილას ეგ დედაკა-
ცი დასკით».

22) ამის სახელი ბოლოშიაც იქნება; ეს იყო კათოლიკოსის ანტონის ნაზირი-

პირუჭლს გამდელს წყნარი-სასახსს გაებდა და მოესხენებინა:

— «რაც ბერძენისი თულები და ნივთები და ან ფულის სულ დაიკარგება».

— «რას მეუბნებით, აღმდინის გამოსსნა ჰქა სჯობია ტიქების შენახუას? აიღეთ, თუ ღმერთი გწამსთ, მანდ გედლის ძირში დადებით სადმე, თუ თქუჭნ ვერ შეიძლებთ წამოღებას, ვინც უნდა წაიღოს».

მაშინვე ის ბოხჩა კათალიკოზმა გაახსენებინა, ნივთები და ფულები აქა-იქ დაარჩია, შეიდეგ ის დედაკაცი ჩასვეს ტასტრეკანდში და მასუკან გაეშურნენ. იმ დედაკაცსა რქმევია მათუა.

ისინი რომ გაეშურნენ, ამდროს ერთი ამაზონკა ლამაზი ქალი ორის მუხლით და სამის ბიჭით დედოფალს მოეწვივნენ ცხენებზე ამხედრებულები და იმ ლამაზმა ქალმა დედოფალს მოახსენა:

— «ჩემო ხელმწიფეო დედოფალო, თქუჭნი აყრა გავიგონო. მე თქვენ თავს როგორ დაგანებებ, მე თქვენთან ვიქნები განუყრელად».

დედოფალმა მაშინვე ხმაზედ იცნო და უთხრა:

— «ნაბათ-ხანუმი, შენა ხარ ჩემო ნაბათ-ხანუმი. მოდი ერთათ ვიყენეთ და ერთი გაჭირება გამოვიაროთ.» იმ ამბებში აღარც მოშორებია. ეს ქალი იყო ალავერდბეგის ედიგარასშვილის ცოლი, ციხელის თათრის კარგი პირველის ოჯახისა. მერე დედოფალმა ჰკითხა:

— «ჩემო ნაბათ-ხანუმი, შენი ქმარი ალავერდბეგი სადღა არის?»

— «ჩემი ქმარი და მთელი ჩუჭნი ოჯახობა კაცები სულერთიან მეფეს ირაკლისთან თავის სისხლსა ღვრიან სოფალუხის მინდორზედა მამულისათჳს». დედოფალი ატირდა და ქათალიკოზი ანტონიც. იმ ალავერდის ამბავი აქ ქვემოთ კიდევ იქნება.

მეფის ირაკლის ამბავი ხომ გუჟახსომს, შეთუალებებისაგან ამბავი რომ მოუვიდა: აღა-მამად-ხან სულ აყრას და წასუღას აზიარებსო. — სწორეთ ასეც მოხდა. სამშეთათი დილა რომ ინათლა, ამბავი მოუვიდა თავის წინა ყარაულებსაგან: — «აღა-მამად-ხან აიყარა და ჩქარა მიდისო». მაშინვე მახარობელი გამოგზავნა და ვინც დარჩენილები იყვნენ ქალაქში, ეს ამბავი ახარა, მაგრამ ზევით რომ

ვთქვთ, აი ის არტემ (არუთინ) აჩანდა, იმ კლხის გამაზარებელი ორშაბათის ღამეს, თვითონ თავის მოსყიდულის სომხის კაცებით უბეჯდა კლხისა და ჰირიქით თელეთისკენ იმან გადაიყუნა იმ ღამესვე კლხის ქუჩით დაბალს მთებზე, რომელმაც დიას კარგათ იცოდა იმის ადგილები გარკვევითა და შემდგომში ისევე ტფილისისაკენ დაბრუნდა, ახლა კიდევ სსუა კომპარტიის და ცხიერებისათვის. მეფე ირაკლიმ ქ. ტფილისში, მელქის დარჩია ბებუთაშვილს რომ გამოეგზავნა ის კლხი, თან შემოეთუაღა: კარგათ გაუფრთხილდი, არ გაიქცესო. მელქიმაც ქალაქის შემნახავ კაცებს მიანახდა და თვითონ ცოლშვილით ააყარა, მასინ რომდესაც რომ ჰაჩასკეკს ნახეკარ ქალაქი აყრილი წავიდნენ, ისიც იმდროს ქალაქიდან გავიდა. ჩასაკვირველია, ისიც მოღალატე იყო, რომელსაცა შემდგომ ლექსიც გამოუთქმეს.

„აბა ჩემო მელიქო, ფინანსა დაიწყე,
ბაგრატიონთ სისხლითა გულმუცელი აიხვე.“ და სხვანი...

იმისი და სხულების ამბები თავის დროზედ იქნება.

ქათალიკოსი ანტონი თავის დედის დედოფლით რომ აიყარნენ, მასინ მეფე სოლომონმა ქალაქში კაცები დაატარა და დანარჩენს ქალაქელებს აურა გამოუცხადა: მეფის ირაკლის ბრძანება არისო. ქალაქელებმა უფრიც არ გაიბერტყეს: კიდევ გუაბუეებენ, მეფე ირაკლი ცოცხალი იყოს, თორემ ქალაქს ფიქრი არა აქვსო.

ამის მერს დილის ადრე თითქმის ნახეკარ ქალაქის აუერელობა რომ მოსსენდა მეფე ირაკლის, მეფის სოლომონის გაგზავნილის კაცისაგან და ზედატანებით აღა-მამად-ხანის აურაც აცნობეს უარაულებმა, რომელიცა ზევით გავიგონეთ და ამდროს მასარობელიც რომ გაუგზავნა ქალაქელებს, ამასევე უფრო დარწმუნდნენ: აი თუ არ გუაბუეებენ? — ამისთვის უფრო უფიქრელად დარჩნენ ქალაქელები ქალაქში და მეფის ირაკლის დღეგრძელობას დმერთსა სთხოვდნენ უფლანნი, მაგრამ მეფე ირაკლიმ ის კლხი რომ დაატარინა აღა-მამად-ხანისა და ქალაქში გამოგზავნა, როგორც ზევით გავიგონეთ, ორშაბათის ღამეს ქალაქიდან გააზარა დიას ჩუმათ არტემ აჩანდა, თვითონ იმან უბეჯდა და ჰირიქით მოეწია აღა-მამად-

ხანსა. ალა-მამად-ხან გაუწერა: აქამდისინ სად იყავო?— ელჩს თავი გაეძარტლა, მასუკან აყრილობის მიზეზი ეკითხა ელჩსა. აი ალა-მამად ხანის პასუხი:

— «მეუე ირაკლი ნადირშას გაზდილია, მე იმან ომი არსაც არ დამიწყო, მომიუყანა თავის ქალაქის პირში, ორი დღე ძაღიანი ომი გეჭონდა და გერა დავაკელოთ-რა; ეტყობა მეუეს ირაკლის დიდი ჯარი ჰყავს იმ ხეკებში დამალული და მეკი განგებ ცოტას მანუწნებს, თორემ თუ ცოტა ჯარი ჰყუანდეს, ამ საქმეს კერ მიზამდა²²). მე ვხედავ, მეუე ირაკლი ასეთს საქმეს მიზირებს, თუ არ წაუგადი, ბოლოს ვინანო? ელჩმა ფიცით დაარწმუნა: მეუეს ირაკლის მაგთენი ჯარი არა ჰყავს, რაც თქუწნ გინახამთ, იმაზე მეტით, რომელმაც არტემ არარაცვის ამბავიც უამბო: იმ ხანის შემნახველი ქალაქის კაცები როგორ მოიხეიდა და ან რაერთი ფული მისცა იმათ, მასუკან როგორ გამოიყვანა ქალაქიდან, ან როგორ გადმოვიდნენ ქალაქის ციხის კედელზე, ან იმ მთებზედ როგორ გადმოიყვანა, ესენი სულ წერილათ უახნო არტემ არარაცვის საქმე და ამასთან არტემ არარაცვის დაბარება მოახსენა: ქალაქის ამბავი, იმათი შეშინება და ნახეკარ ქალაქის აყრა და სხუანი... ელჩისაგან დარწმუნდა ალა-მამად-ხან და მასუკან ისეკ იმას ჰკითხა რჩეკა: მაშ რა გქნათო?

— «ექვსი ათასი მეომარი მიბოძე, აქეთი მხრის მოკლე გზე-ბი ახლა კარგათ ვიცი, ერთერთს მოკლე გზაზედ გადავილი და მეუეს ირაკლის უკან მოკეჭტევი, აქედან თქუწნ მიხუალთ, შუაში მოკამწევეკოთ თავის ჯარით და ყათლანს უშამითო.

ეს რჩეკა დიდათ მოიწონა, მაგრამ სუთი ათასის მეომრების მეტი არ მისცა და ამ ჯარით გამოისტუმრა.

ამთენს უბედურებასთან ამ დილით ასეთი ბურუსი მოიხვია, ასე ნაბიჯზედ ადარა გაიჩეკოდა-რა. ელჩი ჯარებით რომ წამოვიდა, პატარა ხანს უკან ალა-მამად-ხანიც დაბრუნდა და ქალაქისაკენ გამოსწია. მეუე ირაკლის მოწინავე ყარაულებმა გააჩეკეს, ყიზილბა-

²²) ალა-მამად-ხანის მოკვლის შემდგომ, მეუე ირაკლიმ განჯის ციხე რომ აიღო და ჯავათთან გამოიყვანა და ბოლოს დროს კარგათ დაიხლოვა, სხუთა შორის იმას ეთქო: ალა-მამად-ხანისა ჯარსა იმ ორის დღის ომში ათი ათასმდისინ კაცი დააკლდო.

შები ისევე დაბრუნდნენ და ეს ამბავი მეფეს აცნობეს, რომელიცა ამდროს, იმ დღით სასლ ვაკეთებულს სასგლებთან იდგა თავის ჯარით იმ ვიწროს სოფლისის გზებში, ეს უკანასკნელი ამბავი რომ მიუვიდა, რასაკვირველია, გუხსომს, წინა ღამეს, რომ გრძნობდა და მეფე სოლომანს უთხრა: როგორღაც ცუდ გუნებაზე შევიქცენი ამის გამო, ამის მეორეს სამშაფათის დილაზედ, ესე იგი 11-ს სექტემბერსა, ის ვიწრო გზები, ორს თუ სამს ადგილას ჩაახრგინა, რაზედაც ქუა, კლდე და რაც მოხუდათ ჩააყრებიან: შიგა, ვინიციობისათვის: დიდს ჯარს გაუჭირდეს გადმოსვლა, რომ მანადისინ ჩუქნი საქმე მოვიკარგოთ.

ამდროს როდისაც რომ აღა-მამა-ხანის დაბრუნება მოასსენეს ირაკლის, დაიძახა:—«რასაც ვთქვი რომელი, ის მოხდა. აბა ასლა საჩქაროთ გავეწიოთ და ქალაქის ვიწრო ჩუქნი ზარბაზნებთან მივიდეთ. ესლა ამ ბურუსში მეშინიან, ერთს რომელსავე კოჯრის შთის მხარეს არ გადავიდნენ და ზარბაზნები არ წაიღონ. თუ ეს საშინელი ბურუსი არ მოკვება არც ერთი ყიზილბაში მეომარი ვერ გამოხვეწებოდა სათიკენაც უნდა წასულიყო, არამც თუ ჯარი, მაგრამ ამ ბურუსისა მეშინიანა²³⁾. ამასთან მეფე სოლომანთან კარგი ცხენიანი კაცი გამოაქცია: დიას ჩქარა ზარბაზნებთან დამხვდი შენის ჯარითა და თვითონაც გამოსწია, როგორც ჯარსა შეეფერება, ისე ჩქარა, მაგრამ ყიზილბაშებმა გადმოასწირეს და ზარბაზნებს წამოადგინენ თავზე. ამთენს უბედურებას უბედურება დაერთო. ამდროს ნიკლმა გადაეყარა და ყიზილბაშებმა ზარბაზნები დაინახეს, რომელთაგანაც იმ ათასმა იმერლებმა დაიდასტურეს: მეფე ირაკლი თავის ჯარით წაუხდენიათ, თორემ ყიზილბაშების ჯარსა ამ მხარეს რა უნდა დადებოდა?—ზარბაზნების უფროსი მეფის ირაკლის მაიორი ა. გიორგი გურამიშვილი რომდენს უხვეწა მცირე ხანს მოცდას: რასაც თქვი რომელი ტყუილი არისო. მაგრამ არა ქნეს, გამოსწიეს და ქალაქში ეს ამბავი შემოიტანეს, მაშინ როდესაც რომ სოლომან მეფე ზარბაზნების კარზე იდგა თავის ჯარითა და თავის შაჰის ბძანებას ელო-

²³⁾ კოჯრისა ანუ ტაბახმელის მთების გზები, ბატონიშვილს დავითს ჰქონდა შეკრული, რომელიცა მეფე ირაკლი, იმის იმედით იყო, რომ იქით მხარეს მოაზრებდნენ გადმოუშვებდა. შემდეგ გარკვევით წავიკითხამთ.

და: საითკენ მიბძანებს, იქით წაკალ. მაგრამ ის კაცი მეფე ირაკლიმ მეფე სოლომანთან რომ გამოგზავნა: შარბაზნებთან დამხვდით, ამ კაცს გოჯორის მოწინავე უიზილბაშის ჯარის კაცები შესვედროდნენ და იჭეჭ მოკლათ.

ამ ათასმა კაცმა იმერეთის მეომრებმა ეს ამბავი მოუტანეს მეფე სოლომანს: მითამ მეფე ირაკლი თავის ჯარით სულ გაწვეითეს უიზილბაშებმა, შარბაზნებიც იმათ წაიღეს და ხუჭუნ ძლივს გადავირინეთ თავით. უმწველი კაცი მეფე სოლომან ამ გაუგებელის ტყუილით მოიტაცეს და საჩქაროთ იმერეთისაკენ გასწიეს.

დამშვიდებულმა თითქმის ნასეკარ ქალაქის ხალხმა ერთმანეთი დააწყობეს: «იმერლებმა გვიღალატეს, თორემ ამ დღით მასწარბელი არ მოგვივიდა, რომ ალა-მამად-ხან აიყარა და საჩქაროთ წავიდა?»

ამ ამბებში გოჯორის, ანუ ტაბახმელის მთის გზები შეკრული ჰქონდა ბატონიშვილს დავითსა ოთხსის კაცითა და ოთხის შარბაზნითა, რომ ალა-მამად-ხანის მოძრაობა, საითკენაც წასულიყო, იქიდგან უნდა ეხსრივა და მეფისათვის ეცნობებინა. ვინცობა არის თუ უიზილბაშის ჯარი მთის გზაზედ წამოვიდა, მაშინვე შარბაზნები უნდა დაეცალა და ამით ეცნობებინა: მთაზედ მოდის უიზილბაშის ჯარი. და თვითონაც საომრათ დახუჭდროდა იმათ, რომელიცა შარბაზნების კმის გამგონე გამოეშურებოდა; საჩქაროთ შარბაზნებთან მოვიდა თავის ჯარით და მაშინ უიზილბაშის ჯარი კელაქას დააკლეს და მეფე ირაკლისა, მაგრამ უიზილბაშის ჯარმა მთის მოკლე გზაზედ რომ გადმოიარეს, სადაც ბატონიშვილი დავითი იდგა, ერთი მესროლი კაცი აღარაგინ აღარ დახვდათ და თავისუფლად გადმოიარეს. თუ ბატონიშვილს დავითს ის შარბაზნები არ დაეგდო და არ გამოსცლოდა, ამთენი მესროლით და ოთხი შარბაზნითა, ამ მთას გაიმავრებდა და უიზილბაშეს არ გადმოუშვებდა.

რკლაც უცნაური ხასიათები დასჩემდა ბატ. დავითსა, რუსეთიდგან რომ მოვიდა. ორშაფათის ყაღამოზედ, ვიღსაც საიდუმლოთ მოქსენებინა, იქნება განგებაც იყო, რომ იმანაც უღალატოს; რომელსაცა მანამდის თურმე უმაღლადნენ თავის ბიძის რევაზ ენდრონიკაშვილის ღალატსა, რომ ბიძა თქუჭნმა მეფეს ირაკლის უღალა-

ტარ და ამასთან ყუჩლა ეთქვით, რაც წარსულში განვიგონეთ. აღარც დაფიქრდა, აღარც გული მოისუწნა და გაფხუკიანებულე წამოხტა; თავის მეომრებში გაერია და ხმა-მადლიუ დაიძახა:

— «საწყალს ჰაზა-ჩემს, მეუე ირაკლის ყუჩლამ უღალატა; აქ მარტო ჩუწნ რაღა უნდა შევიძლოთ?»

განხილვებულმა ის ოთხი ზარბაზნბ სეკში გადაყრკინა, თუთონ მწყნეთის გზაზედ გადაიარა, და კახეთისაკენ გასწია: მეტი სჯავრით თრთოლდა მოსდიოდა, ლაშაჩაკი ძლივსდა ესმოდა.

რამ რომ ბატონიშვილმა გიორგიმ (დავითის მამამ) შეიტყო იმისი კახეთში გადასვლა, მაშინვე დაიბარა, მაგრამ ნაცვლად წასვლისა, ბეერი ავი სიტყუა შეუთუხლა, კარგახანიც გავიდა აღარ ნახა და, თუ ოდესმე ნახამდა, ასიც იშკიათად, ცოტას ხანსა. ამის შემდეგ, ასე შესძგდა, რომ მამის სახელის სსენებსა დაკითთან ძნელად გაბეჯადნენ ხოლმე, გიორგი ბატონიშვილი (შემდეგ მეუე) დამნაშავე არ იყო, ის იყო სსეული კაცი და დიდი ღვთის მოყუარე. ვინც იყვნენ მიზეზნი, დრო ბეერია.

ეიზილბაშის ჯარი მთაზედ რომ ამოვიდა, აქედგან ჩქარა გამოსწია და მდლოზზედ გადმოადგნენ ზარბაზნებსა, როგორც შევითა ვთქვით, ისე. ნისლ - გადაყრილს დროში, ზარბაზნები რომ დაინახეს, მაშინვე წამოვიდნენ და კრწანისს ბადებთან მოვიდნენ, სადგანაც კარგათ გაჩხრიკეს, ნახეს რომ ზარბაზნებს ჯარი არა ჰყავს, უთოფო თოფების მეტი, რომელთაცა დადათ იამათ და შემოსატევად წამოვიდნენ.

დანარჩენ ქალაქის ხალხს რომ უგვირდათ: იმერლებმა გვიდალატესო, ამ დროს ზარბაზნები გავარდა და გავარდა. ამისმა კვამ რბედურობის ამბავი მიუტანს ქალაქელებს და ყუჩლანი რბედურობის წარმა აიტანა.

ზარბაზნების უფროსმა მამორმა თ. გიორგი გურამისშვილმა, (მეუის ირაკლის ნათლული იყო), ამისთანა გაჭირება ნახა, რომ აუცილებელი სიკვდილი მისუღიყო იმათზე, ყუჩლას კმა-მადლა შესძახა:

— «ქართულებო ძმებო! ცხადათ ვხედავთ აუცილებელი სიკვდილი მოსულა ჩუწნზე, მაგრამ ესეც შეგვიძლიან უნამუსოთ დავ-

ნებდეთ ყიზილბაშებს. ახა რომელი გინდათ, სასულით სიკვდილი მამულისთჳს და კარგის მეფისათჳსა, თუ უნამუსოთ სიცოცხლე?

ყულწამ ერთპირათ:

— «ჩუწნ მამა-პაპისა უნამუსობა არ უქნიათ და ჩუწნც იმათი შვილები კართ. სიკვდილი გვირჩევნია უნამუსო სიცოცხლეს».

— «გმადლობთ ძმებო, რაც თქუწნს კაცობას ეკადრება, სწორეთ იმისთანა გული გაჭუსთ, მაგრამ სამი თითით ყულწამ მიწა ავიღოთ; შეკვამოთ, ეს იყოს წმინდა საიდუმლოს მაგერი. მსუგან საიქიოს წაკდგეთ სასულეონად».

ყულწამ მიწას დაავლეს სამი თითით და ღვთის ხსენებით შეკამეს: დმერთო, შეგვიწყალე.

ყიზილბაშები რომ ემზადებოდნენ შესატყვად, მაგრამ დაშენილმა ზარბაზნებმა შემოფანტა სულ ერთიან და მოუწყულტლად მიყარეს ზარბაზნების საფანტი, ამ დროს მეფე ირაკლი სოღაღუსის ვიწროებში მოეშურებოდა თავის ქართლლებით. ზარბაზნების ქუსილი რომ გაიგონეს, უფრო გამეშურნენ და რაც შეეძლოთ წამოვიდნენ. ზარბაზნების საფანტმა რომ მიფანტ-მოფანტა ყიზილბაშები, ამ დროს შესედას, ნახეს რომ ქართულლები ვიწროებში მოეშურებოდნენ და ამაზედ ელდა ეცათ, რომელთაცა გადაწყულტითა თქულს:

— «თუ იმ ქართულლებმა ზარბაზნებთან მიგუასწრეს, უთუოთ წაგუასდნენ. რაც დაგულწმართოს უნდა შეუტოოთ».

ამასთანვე შეუტოეს და ზარბაზნებზე მიყარეს ცხენები ოთხსაუკუთხივ. მანამდისინ თითო კადეკ ესროლეს, ისიც აჭა-იჭა, მაგრამ მანც კადეკ შიგ შეუსდნენ და შეიქნა ხმლის ტრიალი. თუ ასეუ თოფიანი ჯარი ჰყოლოდათ ზარბაზნებთან, იმ მაგარს ადგილებში, შეეძლოთ რომ ყიზილბაშის ჯარი შეეყენებინათ თოფის ტყვიით, ზედატანებით ზარბაზნების გატენსაც მოასწრობდნენ და ყიზილბაშებს აღარ შემოუშებდნენ. ამარაში მეფე ირაკლიც მოეშულტლებოდა თავის ჯარით და ქართულლების საჭმე გაიმართებოდა. მაგრამ როდისაც ყიზილბაშებმა კარგათ გაარჩიეს და ბოლო დროს თამამად დაერივნენ თოფებში, მამივკ ქართულლებმა ხმლებს კელი გაიკრეს და თჯთო ყიზილბაშში მანც ჩამოავლეს, მაგრამ ბოლოს

ისინიც - აწუიტიეს და თუ დარჩა ვინმე დიან, ცოტა, ისიც როგორმე შეუმთხუწვით. ის მართრი გურამიშვილი კი გმიწსავითა დადგა და ხმლით სამი ყიზილბაში ჩამოაგდო და მეოთხეს დაამტკრია ზედა, რომელიცა მამინულ გამოტრიალდა და ერთს ზარბაზნს გადაეხვია ამ სიტყვთ:

— «ღმერთო! როდნდ მეუე ირაკლი მშვიდობით გაიყვანე ამ საშინელებიასგანა და მე მამულას ჭირის სანაცვლო ვიყო.» გამგულეული ყიზილბაშები მისცვივდნენ და ზედ ზარბაზნზე დაკაფეს, ის სიკვდილის შეუშინებელი, მამულის მოყურაული, მეფის ერთგული, თავის ეკლის აღმასრულებელი, რიგის დამცულელი, სრული ჰატიოსანი და სულათ დიდი კეთილშობილი!

მეუე ირაკლიმ და იმისმა ჯარმა ზარბაზნებს კმა რომ კელარ გაიგონეს, დაიდასტურეს: ზარბაზნები წახდინეს, თორემ იმათი გმასრ გაწუდებოდაო. ამაზედ სულ ერთიან გაიფიცნენ: ან ნამუსიანათ თავი გავიტანოთ და ან ნამუსიანათ დავიხოცნეთო. ამ სიტყუაზედ გამოსწიეს და გამოეშურნენ.

როდისაც ყიზილბაშებმა ზარბაზნები წახდინეს, მამინეუათასი ყიზილბაში სოლოლავისაკენ გამოგზავნა იმ გამარებულმა ხანმა, გზის მცოდნე თავის მოსამსახურის ბელადობით და ეს ჯარი უკან ქალაქისკენ ჩამოვიდა დასაკლეთის მხარეს, სწორეთ მამინ, როდისაც მეუე ირაკლი თავის ქართველებით, მტკვარის ხიდზე აკლბარში გავიდა, მაგრამ იმ ყიზილბაშის ათასის კაცის გამოგზავნის შემდეგ დაინახეს, რომ სოლოლუხის ვიწროებში ქართულლებიც მოეშურებოდნენ, რომლებიცა ადრითულ ასე შეშინებული იყვნენ იმათგან იგინი, რომ ეგონათ: რაც ჯარი წინა დღეების რმებში იყო, ვიდეკ იმთენი ჯარი იქნებარ. უფრო ვიდეკ ამისი შეეშინდათ, თავიანთი ყიზილბაშის ჯარი არ მოსდევდათ იმათ, ამისთხს კარგა შორსა თავი მოარიდეკ და ზევითეკენ წავიდნენ, რომელთაცა მოშორებით გამოუარეს შარა გზაზე ქართულლებმა და სეიდაბათის ბაღების როდობებებისაკენ წამოვიდნენ, თორემ თუ ის რთხი ათასი ყიზილბაში წინ დახულდროდათ, იმათის კელით გაწუდებოდნენ განახევრებული ქართველები და იმთენის შრომისაგან დაღალულ-დაწუფულტილები. სახელისთხს და ჰატიოსნებისთხს, ესეც რომ ასე

ყოფილიყო, ძალიან კარგიც იქნებოდა!.. ესეც შეივის ირაკლის უბედურება.

რა რომ აღა-მამად-სან სოღალუხის სოფელთან მოვიდა ჯარებითა, კიდევ ძლიანი ნისლი იდგა დედამიწაზე, რომლებსაცა ადგილობრივ დადგომა უბძანა, კიდევ კერ გახდა ვიწროებისაკენ წამოსულიყო, ასე შეშინებული იუხენ ქართულლებისაგან. ამისთვის თავის საკუთარის კაცებითა მტკუარის მდინარეში გავიდა ნათლუხისაკენ და ამ დროს ნისლიც აიყარა, იმ დროს მტკუარის ცოტა მოდიებოდა. ამისთანა შემთხვევანი ასე გვგონია: განგებ არისო, თუთ განგებისაგან მომზადებული უბედურება—უბედურს ერეკლეზედ. საიდგანაც აღა-მამად-სანმა სოღალუხის ვიწროებსა და იმის ხეებსა ჩხრეკა დაუწყო: შეიუ ირაკლი ჯარს სომ არ ძალიძიო?—კარგათ გაჩხრიკა, ნახა, რომ ჯარი არსად არ იყო, შეივის ირაკლის მეტი, რომელიცა თავის ჯარით მიეშურებოდა ვიწროს გზებში და ამდროს ზარბაზნების ხმაც გაიგონა ქალაქის პირიდან აღა-მამად-სანმა, რომელმაცა იქიდან დაძახებინა: ჩქარა გამოუდექითო და თუთონაც ჩქარა გამოვიდა მტკუარში, მაგრამ იმ ჩახურცილებმა კარგასანი დაიჭირა ჯარი; მინამ ისინი მიყარ-მოყარეს, შეიუ ირაკლიმ ვიწროები გაიარა.

აქ დაუყოვნად აღა-მამად-სანმა, ვისაც კარგი ბედაური ცხენები ჰქუენდათ, ისინი გამოუყენა და ისინიც ასე წამოვიდნენ, რომ შურდულის ჭუნსავითა, რომლებსაცა ჯარი უკან დაადევნა და თუთონაც ნელად გამოჭეუა იმათ.

შეიუ ირაკლიმ თავის ქართულებით უიზილბაშებს წინ რომ გამოუარეს, გაშტერდნენ და ინანდნენ: რა ცოტანი ყოფილან, რატომ გზა არ შეუკარით, რომ სულერთიან გაგვეწვიტა ისინიო. ამისთან საჩქაროთ გზასზედ ჩამოვიდნენ და მოუწუშტელის თოფის სროლით აკლენენ უკან. არც ქართულები დარჩნენ ხელ-ცარცილებზე იმათზე, თუმცა დაღალულ-დაწვეტილებიც იუხენ.

შუა სკიდაბათის ორდობეში ის გამოსწრაფებული უიზილბაშებიც მოეწივნენ და კიდევ შემოუტოეს, ეგონათ ამითი შეკამინებთ, გადავრკისტო, მაგრამ მშინდელს ქართულების გულსა რა შეკამინებდა, ნამეტნავად იმისთანა კაცთან, როგორც შეიუ ირაკლი! შემდეგ

იმისთანა გამორჩენილი ვაჟკაცი თავად-აზნაურნი გარს ესვივნენ და რამდენს ომებში იყვნენ გამოცდილი! მასუკან უფროსი ერთი სულ თავის საკუთარი ამაღა ასლდა და მეტად ას ორმოც და ათმდისინ თავის შინაური თათრები, რომელთაცა სულე მეფის ირავლისთვის ჰქონდათ შეწირული და რომელთაცა კიდევ დაამტკიცეს, რომ თითქმის სულ ერთიან გაწყდნენ იმ ომში და თუ გადაჩხა ვინმე, დიან ცოტა.

გაგულისებულმა ყიზილბაშებმა შემოუტოეს, მაგრამ მანც ვერა დააკლეს-რას ქართულებსა იმ ორდობეში. მეფე ირავლი თავის თავად-აზნაურებითა გაუბრუნდა და ზედ იმათ ჯარზე მიანკვეს, რომლებიცა მამინვე გამოტრიალდნენ და სანქარათ წამოვიდნენ. მეფე ირავლის კიდევ იმერლების იმედი ჰქონდა: აჰ სადმე იქნებინო. მაგრამ იმათი ამბებიც მოასსენეს: წავიდნენო და ბატონიშვილის დავითის ამბავიც ზედ დაატანეს. უბედურმა მეფე ირავლიმ თავი გადაადგადმობადო დაღონებულმა და სხუა კი აღარა თქუა-რას, ამისთვის რომ ძალა იმის მეფობისა მოკლული იყო მტრებისაგან, რომლებსაცა ცა ღმერთი სწამდათ და იმისი მტრები კი იყვნენ. ის უსვინიდი-სონი....

იმ შემოტევის შემდგომ, თუმცა შემოტევა კვლარ გაბედეს, მაგრამ სეტყუისავით ტყუა მოაყარეს ქართულებსა და ქართულლებიც უშიშრად გულს უშეკრდნენ და თან ესენიც ესროდნენ, მაგრამ რა განდებოდა, ერთს ქართულსა, ოცი დაქვეითებული ყიზილბაში თოფს ესროდა. ასე ამ ყოფით, უნამეტნავესი ქართულები დაინოცნენ და იქ დაიგდეს თავი, იმ გაცნობისებულს ომში, რომ მინამ აზნაურთან ჩამოვიდნენ, სამასი კაცი ძლივს ჩამოჰყუა მეფეს: ჭირი მართალთაო. ქართულებო, მართალი იყავით და ჭირიც გეწათ. ეგ თქვენნი სისხლი ღმერთთან დადადებს...

აზნაურის ზევით მადლობს გზაზედ ყიზილბაშების დასტები მოადგნენ, უნდოდან ქართულებისთვის შემოტებით, მაგრამ ზედატანებით ზევით ცხინდვან მეზარბაზნე თოფიმა სომეხმა აღაღუამ ზარბაზნები დაუშინა ყიზილბაშებს, რომლებიცა შეაყენა კვლარ წამოვიდნენ და ამით მეფეს ირავლის დრო მისცა, რომ თავის ქართულებით გაეარა.

მეფე ირაკლი ალაბრის სიღრის თაკში რომ მივიდა, მოინდო-
მა ქალაქსად გაეარა და დიდის გზასად წასულიყო, მაგრამ ზეკით
რომ ითქუა, იმ ალაბრდებუ ედიგარაშვილმა მოასსენა:

— «ჩემო კვლმწიფეო, რას შერებით, სიღრე გაიარეთ და აგ-
ჭადის საგურამოსაკენ წაბძნდით, მე ყიზილბაშებს აქ დავსჯებო
და მე ვიცი რომელს გზასად გავისტუმრებ იმათ, თქვენ მშვიდო-
ბით წადით». თათრის კვიენები ჰქონდა და თავიც მოჰარსული, თუთონ
თათრიც იყო²⁴). ამ სიტყვაზე მეფე ირაკლიმ ცხენი გაატრიალა და
სიღრისაკენ წავიდა, მაგრამ იქ შუა სიღრედ ცხენი გამოატრიალა და
შეწუხებულმა დაიძახა.

— «ნეტა სად მივდივარ?— წავალ და მეც ჩემ შვილებთან მოუ-
კვდები ამ ქალაქის ხალხში და იმათ ვნებას მე ვერ ვნახამ».

მამინეუ ივანე მუხრანის ბატონმა მეფის ირაკლის ცხენის
ჯილვას კელი უტარა, გამოატრიალა, ერთის მხრითაც ბატონიშვი-
ლი აღმასსან მივარდა, მეორეს მხრით ბატონიშვილი ივანე, უკან
ცხენსაც ქიზიყის მოურავმა მათრახი დაუგრა და საჩქაროთ გაარბე-
ნინეს გულ მოკლედი საცოდავი ერეკლე;

იქნება საქართველოს და ქართველების დამღუპვას ღმერთმა
შეარჩინოს?— იმედი მაქვს სიმათლე თავისას არ დაჰკარგავს.

როდისაც რომ მახათის ძირში მივიდნენ, იქ სამინელი კებო-
მოვიდა ქალაქიდან, სადაც უწყალო მტერი შეესია და კაება მოხდა
ქალაქში, რომელიცა დადგა და მწარეთ მოთქმა დაიწყო მეფე ირაკ-
ლიმ:

— «ოჰ ღმერთო, რას ვხედავ და ან რა კმა მესმის? ჩემო საყუა-
რელო შვილებო, მე თქუწნს ამალელებს ვცდილობდი, მე თქუწნის
ბედნიერებისათვის ვზრუნამდი, თქუწნი მცირე მწუხარება ჩემთვის

²⁴) როდისაც სპარსელები შემოვიდნენ, ალავერდბეგი იქვე ცხენით დახვდა და
სპარსულით ჰკითხეს.

— „შენ ვინა ხარ?“

იმან სპარსული კარგათ იცოდა, უთხრა.

— „მე ჯაფათხანის კაცი ვარ.“

— „თუ იცი, ვალი (მეფე) ირაკლი რა იქნა?“

— „აქეთ, ამ ქალაქისაკენ წავიდა“. და ამ სიტყვაზედ იმათ ქალაქისაკენ გას-
წიეს. ისინი რომ იქით წავიდნენ, ალავერდბეგმა ცხენს მათრახი ჰკრი, საჩქაროთ
ხილზე გაარბენინა და მახათასთან მეფეს ირაკლისა მოეწია.

სასიკვდილო იყო და სისწრაფი ბედნიერება!... ნაცვლად თქუშნის დღესასწაულისა, დღეს საშინელება ტრიალებს თქუენზე, ნაცვლად თქუშნის მხიარულის საგრაკებისა, დღეს ატადის კალას კმა მესმას თქუშნზედ მოსული, ნაცვლად თქუშნის უფავრელის სიმღერისა, დღეს თქუშნი მწარე ტირილი ზეტაში ღაღადებს. რამთენი თმაგაწიწილი დედანი და ქალნი წივიან და ვივიან ესლა, ის კმა შენ არ გესმის, ღმერთო?—რამდენი კაცი ეელ-გამოტრიალი ეერებიან ესლა, ამებს ვერა ხედავ, ღმერთო?—ჩემო ძმებო, ჩემო შვილებო, ჩემო მეგობრებო, ჩემო ამხანაგებო, ჩემო საყუარლებო და ჩემო სასურველებო! მე თქუშნთჳს უნდა მომკვდარვივა და თქუშნ ჩემთჳს ასრცებით. აბა რიდას მეფე ვარ, რით დაგიფარეთ?»

ამ მოთქმაში თავისი ქართულეები უკან უდგნენ და ცრემლით იღვრებოდნენ. კიდეკ თავისი სიმე ივანე მუხრანის ბატონი მივიდა და დიდის სკეწით სთხოვა დახუშებულყო, მაგრამ მანც ეს რაიმად სიტყუა კიდეკ თქუა:

— «რაც განძრახსუა მქონდა, იმ დაწყობილებით რომ დავმარცხებულყავით, ვიტყოდით ღმერთმა არ ინებო და ისე შესაწუხებელი აღარ იქნებოდა. რატომ ღმერთმა გუშინვე ჩემი თავი ომში არ მოაკვლევინა და ეს საშინელი უბედურება მანუშნა?—რა კარგი ბედნიერი სიკვდილი იქნებოდა ჩემთჳს. არ ვიცო ეს ამისთანა უსვინიდასო ღაღატი, საიდგან რა უნდა იყოს, ეფიქრობ და ვერა გამოვიან-რა?»

ამ უკანასკნელს სიტყუასთან, თავი ჩაჭვიდა და ღრმით დაღრმდა.

ამ ამბავში ერთი ადრბეუანის სანი მიადგა თავის ჯარით უკან მთიდგან, განაკებ საჩაროთ წამოსულიყო: მეფეს ირაკლის ეიზილბაშის ჯარი არსად მოეწიოს, გაკათხილებო. სანმა შემოსედა და ირაკლის ბაიარსი იცნა, რომელმაც მანუშნე კაცი გამოუგზავნა, ჯერ მოკითხსუა შემოუთუელა, მასუკან დიდი მწუხარება იმ უბედურობიორსათჳს და მერეთ მოასსენა: საჩაროთ წადით, თორემ დიდრონი ჯარები მოდისო.

ყოკლის ძალისგან მოსპობილ მეფე ირაკლის და საშინელს ღაღატში ჩავრდნილსა: რაღა უნდა ექნა?—ამის მეტი კელარა მოიფიქრა-რა, გატრიალდა თავის ქართულეებით და იმ დამეს საგურა:

მომი ავიდნენ და აქვე დადგნენ, დაღალულ-დაწყურებულები და მწარეთ შეწუხებულები.

იმ ამბებში ვინც მეფე ირაკლისთან იყენენ პირუტყვი გუჯები, იმ თავიდან უკანასკნელამდისინ იმათი: სახელი არ უნდა დაიკარგოს, იმათი სახელი უნდა დაიწეროს აქა.

პირუტყვი. თუთ მეფის ირაკლის ძე კასტანჯ (მომატებული სახელი აღმასხან). ამას სამასი ცხენიანი აზნაურშვილები ჰყუანდა თაყიანთი მოსამსახურეებით, არაგულელები, რომლებიც სულ ომში დაიხრცნენ და თავი აქვე დაიგდეს. ამ ბატონიშვილს, არამც თუ სამასი მეომარი, შეეძლო სამი ათასი მოყუენან იმ ხეობის რსებით, კარგი ვაკაცნი, მაგრამ აქაც ეშმაკები შეიპყრნენ და იმათ ჩაშალეს მეორე. მეფის გიორგის ძე ბატონიშვილი ივანე განუყრელად თავის პაპას ახლდა და ყოველს ომში იბრძოდა, როგორც უშიშარი გმირი. ბევრჯერ მეფეს ირაკლიზედ სეტყუასავით ტყუას რომ წამოვიდოდა, ბატონიშვილი ივანე გადუღებოდა წინა და თავის გულს მიუშეკრდა. მაშინ ამას ქსანი ეჭირა, ამასაც შეეძლო ათასი ცხენიანი კაცი გამოეყუენა, მაგრამ ორმოც და ათამდისინ ძლივს ჰყუანდა. აქაც ეშმაკებისაგან მოხდა. მესამე. მეფის ირაკლის სიძე ივანე მუხრანის ბატონი ზურგს უნასაგდა მეფეს და განუშორებლად გულწრდით ახლდა და რამდენს განსაცდელიდგან გამოიხსნიდა. ამასაც შეეძლო ათასამდის ცხენიანი კაცის გამოეყუენა, მაგრამ სამოცამდისინ ეულოებოდა. აქაც რასაკვირველია ეშმაკები იყუენენ, იმ ვაკე სამუხრანოში. არამც თუ, ორსა და სამს ადგილს—მთელს საქართველოში იყო მოდებული, საზიზღარი მოღალატე კაცები, ეშმაკებისაგან ეშმაკები. მეოთხე. ვუაზად მეფეს ახლდნენ მეფე ირაკლის სიძე თ-დი ზაქარია ენდრონიკაშვილი (ეს ზევი-თაც კოჭოთ) და თ-დი ივანე ახამიძე, რომელთაც ასე გამოიჩინეს თავი იმ ომებში, რომ რომელს მხარეზედაც ეს ორნი შეუტეოდნენ თავის მახლობლებით და მოსამსახურეებით, მაშინვე გააქცევდნენ, მაგრამ მოსამსახურეები ცოტადა დაჩნათ, ომში დაიხრცნენ. **მესხეთე.** მეფის მისკარბაში იოსებ ბეგუთაშვილი და იმის სახლის კაცი, უმაწილი კაცი არსენიც, პირველს ომში ახლდნენ მეფეს, მაგრამ იმ კვირს დამეს გაეპყრნენ მეფეს; ვერის ხეობას მიმართეს

და ხიზნებისკენ წავიდნენ. თუთ არსენისაგან გამოვიდნენ: თუთ მეფემ დაგვიითხოვა, მას რა უნდა ეთქუა, თავს ამით იმართლებდა, მაგრამ მე კი სწორეთ ვიცი, რომ გაუპაწმენს, არსენ ჩემი კარგი მცნობი იყო და ბევრი ამბებიც გამოვიდნია იმისაგან მაშინდელი. **მეექვსე** — რათა ამილახვარიც იქ ამ საშინელს ომებში ახლდა მეფეს ირაკლისა და სხვა თავადებიც კარგა იმთენი, რაც მეფე ირაკლის იმ რაი ათას მეომრებსა შეეფერებოდა, სადაც იბრძოდნენ უკანასკნელს სიცოცხლეზედ თავდადებით²⁵). მომატებული ქება რაღა უნდა? — ის რაიათასი ქართულში მეომრები თავის ბატონებით ერთი-ერთმანეთზე კარგნი იყვნენ, ნამეტნაკად მებატონეების მოსამსახურებმა უფრო დამტკიცეს. თითქმის სულ მტრებისაგან დაიხრცნენ და, თუ დარჩა ვინმე, დიან ცოტა.

წარმოიდგინეთ, საქართველოში რა ღალატი უნდა ყოფილიყო, რომ მთელის საქართველოდგან და თათრებიდგან რაი ათასი მეომრის მეტი არა ჰყუნდა მეფეს ირაკლის? — ამისთანა ქუშბუდანი, ღვთის გარეგანი ღალატი გავიხილა სადმე?

საგურამოდგან მეფე ირაკლი და იმისი ქართველები მეორეს დღეს გაუთენებლივ აიყარნენ და იმ დღეს მთიულეთს მივიდნენ, ციხის ძირის სოფელში ანანურს ზევით და იქიდგანაც მეორე დღეს ადრე ბატატანთ კარს მივიდნენ, სადაც მეფის ირაკლის ხიზანი იყო.

დედოფალმა მეფეს ირაკლის რომ შემოხედა და იმისი რკინისა უსგანი იფრის სახე დაინახა, საშინელი დაივიკლა: უვი ჩემს თავს, ქადაქი დაღუბილა საწყალი. და გულს შემოკურა. წაეხვიგნენ და ერთს საათზედ ძლივს მოაბრუნეს. მასუკან თავი მოისადა და მოსთქვა საცოდავის სიტუფლებით, სადაც შეიქნა ასეთი ქვითინი, რომ ის ხეობა კმასაც აძლედაო, რომ გრგვინუას გუნდაო. უბედური მეფე ირაკლი, მხოლოდ ის ერთი, გულკელ დაკრეფილი, გულგაქუაებული და თავჩაკიდებული უცრემლო, განუძებული იყო კარგა ხანი. ბოლოს თავი აიღო და სულწინით უახრავ დედოფალსა.

²⁵) თ. იოსებ ამილახვრის შვილისაგანაც გამოვიდნია იმ აღა-მამად-ხანის ომის ამბები, ისიც იქ ყოფილა.

— «ჩემო უსაყურაღესო დედოფალო, მოითმინე შენი ჭირბიე». მასუკან მოჭყუა და რეგორც უნდა ამგუარს შემასუფქვაში მოთმინება, იმაზედ ილაპარაკა. მეორეთ ამის მეორე დღეს აწინ ბძანა და იქიდგან ბურღუღიანთ კარში მივიდნენ.

პირუჭლად ეიზილბაში ქალაქში რომ შემოვიდა, ამ დროს აღამამად-ხან წარმოეუღეს ქართუჭლების ზარბაზნებთან იდგა, სადაც ამბავი მიუვიდა: ქალაქი ავიღეითო. მასინუჭ სინარუღით წამოვიდა და მეფის სასახლე ნახა, რომელსაცა დიდათ მოეწონა და ხაქუა.

— «სპარსეთის კელმწიფე ვარ და ამისთანა სასახლე მეც არა მახეს».

მასუკან მეფის სალარო ნახა და დიდათ გაშტირდა იმაენის სიბიღრით. მერე გატრიალდა, სამშაფათის აბანოში იბანა და დღევანდლამდისინ იმ ერთს აუხს უძახიან, რომელშიაც აბანა: შაის აუზი. საიდგანაც ნახანოვეი გამოვიდა და სოღალესში ჩავიდა დიდი გამეფოელი. იქიდგან ბძანა: საქართუჭლად თარეში წავიდესო, მაგრამ თუ მცირედი ჯარი ნახოთ სადმე, მასინეკე გამოტრიალდით და საჩქაროთ წამოდით.

თარეშმს ქართლის ტირიფონამდისინ იარა და მეტი კელარ გაბედეს, სადაც სოფლები სუღ აყრილიყო, ისინი მიგონ-მოგონეს, ანუ აიკლეს. გზაზედაც ვისაც მოასწრეს, ვინც კელი გამოიღო მოკლეს; ვინც არა და ტყუილ წაიყუანეს. კახეთი კი მშვიდობით გადურჩნათ, ლილოს იქით ჯარი არ წასულა.

ცხრა დღეზედ მომატებული კელარ იარეს და მასუკან ჯარები სუღ ქალაქის პირში შეიყარნენ; აღამამად-ხან იმაში ჩადგა, ქალაქი შემოიარეს—სოღალაგის მთა გადაიარეს და სპარსეთისაკენ გაიძარტნენ. ჯავახთხანმა ჰკითხა: ასე აღრე რათ მიბრძანდებითო?

— «სჯობია საჩქაროთ წავიდეთ. მეფე ირაკელი უკვიანი კაცი და ბევრს ამბებში გამოცდილი. იმან ქალაქი განგებ დაგუანება; უნდა ჩუმათ ჯარები მოიყუანოს და სუღ ერთიან წაგუახდინოს, ამისთვის სჯობია საჩქაროთ გაუშურნეთ.» ეს აღამამად-ხანის პასუხია, თუთ ჯავახთხანის სიტყუა მეფეს ირაკლისთან და კიდევ ბევრი სხუაცა....

ქ. ტფილისისადაც ასე იყო. დარჩენილი: ხალხი სულ ტყუილად წაი-
ყვანეს, სიკვდილით კი მავთენი აჩაიან მოუკლამთ, თუ კელი აჩა-
ვინ გამოიღო. გარდა ამისა ქალაქის შენობები აგრე რიგით ბუკრი
არ დაუწავით, უფრო უკეთესი შენობანი დაწესეს და მეფის ირაკ-
ლის სასახლეს.

შემდგომ ამისა; მეფე ირაკლი თელავში გადავიდა თავის-სიზ-
ნით, დედოფალი ანტონოვი იქ დაავადო, შეუძლებლობისა გამო
სიცხის ძლევა დაუწყო და თვითონ ქალაქში ჩამოვიდა. ტფილისსა
სადაც მწუხარანი დახიზნული ხალხი შეიკრიბნენ და, რადგან შეი-
ძლებოდა, ხუგუშს სცემდა იმათ, რომლებმაცა შენობანი ისევე ასე
გააკეთეს მეფის შემწეობით, თუმცა მეფეს ირაკლისადაც აღარა და-
ხარა მავთენი, იმ ნივთიერების გარდა, რაც დედოფლის. აყრის
დროსა გაიტანეს (სეკითაც ითქუა). ასე გახრია ალა-მამად-სანმა
მეფის სასახლე. მავრამ მანც მეფე იყო, გადაე შეეკლო თავის
შემდეგითა შემწეობა ხალხისა და კიდევ შეეწია:

მეფე ირაკლის უკვირდა: მე უფრო სხუა რიგით მეგონა, რომ
დიდს უწყალობას დამართობდა ხალხისა, იმ ტყუილს ღვთის შეწე-
ნით ჩქარა გამოვიხსნითო, ბოლოს დროს ისეც მოხდა, თუ იქ
დაჩნა კინძე, დიას მტირე, მავრამ ალა-მამად-სანისაგან ქალაქის ალე-
ბა მეფისათვისა მძიმე იყო და ძალიან თქრობდა მასუდ: იმისაგან
მამულის ასე ადვილად გალახუა დიდათ სწყინდა, რომელიცა თავის
ღლეში არ დამარცხებულა. ბოლო დროს მანც კიდევ, სელმეორეთ
ამხედრეს ალა-მამად-სანი მეფეს ირაკლიზედ, საიდგანაც სპარსეთით
ამბავი მოუვიდა: ალა-მამად-სანი კიდევ ავირებს წამოსკლასო.

მეფე ირაკლიმ მანკე დიდი კაცები და პირწლი სახლის შეი-
ლები მოიწვია და იმათში ბუკრი მამულის სიტყუილში ითქუა, რა-
მელთაცა უწლამ შევთიცეს:

— «გაქვდებით და ალა-მამად-სანს მავიერსა მივაგებთო».

მეფე ირაკლიმ იმათ გულმოდგინება რომ გაიგონა, უთხრა:

— «მავის დასამტვიცებლად მამ ასე უნდა მოხდეს, რომ მთე-
ლი საქართულს ხალხი ხუტნი ცოლშვილებით აქ ქ. ტფილისში
ჩამოვიდეთ. ანამც თუ ვაცებმა, დედაკაცებმაც იარალი უნდა აიღონ.
ეს იქნება სასახლის ალები, რაც ამ ქალაქს უყავს».

ამაზედაც სულ ერთიან გაიფიქრენ და მზადებაში შევიდნენ.

ბეკრი სახლეულობაც ჩამოვიდნენ ქალაქში და მეფის სახლეულობაც რომ წამოვიდა თელავიდან, ამდროებში ქალაქში მასწავლებელი მოიწიწა მეფეს ირავლისთან: ალა-მამად-ხან ყარაბაღში მოკლესო.

ამ ამბის მახარობელი იყო ბაიდრის აღმას სულთანნი, თვით იმან მიანბო.

— «ყაზახში ვიყავ, ეს ამბავი პირველად იქ შევიტყუე. იყო ახალი გათენებუელი. მამინე ცხენზე შევჯექ, ძალიან კარგი ცხენიც მიყუანდა, რომელიცა ჩაფრულათ წამოველ და ქალაქში ბატონის ვახსელ სამხრობის დროსა იმდროს ბატონი თავის დამწუარს ნასახლართან იდგა თავის დიდრონის კაცებითა და რაღასაც ლაპარაკობდნენ. ცხენი ისე მივაჭენე და ბატონს დავეძახე: ბატონო გამარჯვება მამილოცავს. და ამასთან ცხენიდაც გადმოვსტი. ბატონმა შემამსუადა, მიცნა და მამინე ჩემთან მოვიდა, მეითხა: რა ამბავია? — ალა-მამად-ხან ყარაბაღში მოკლეს-მეთქი. ბატონს დიდათ ამა, მაგრამ სხულები გი შეწუხდნენ: ესეც ჩუწნი უბედურება არის, რომ მაგიერი ვერ მივაგვივით ალა-მამად-ხანსაო».

თათრისაგან ეს ამბავი ასე მამეწონა და ასე მიამა, რომ იმის პატრიარქისთვისაც იმის მახარობლობა ასე წერილად დაუწერე. იმ დროებში დიდი ერთგულნიც იყვნენ ქრისტეგარდომი თათრები ირავლისა. მამან რადესაც რომ ზოგიერთი სომხებისაგან და ზოგიერთის ქართულის თავადისაგან საქართულელ დაიღუპა.

მეფე ირავლიმ მამინე დედოფალთან მახარობელი გაგზავნა: ალა-მამად-ხან ყარაბაღში მოუკლამთო. და ესეც შეუთუალა: ნუღარ მოხუდა, მე ჩქარა მოვალ შენთან, რადისაც აქ საქმეს მოვრჩებო. მასუგან ყოველს ეკლესიებში სადღესასწაულად პარაკლისები გადასდევინა და დიდი მადლობა შესწირეს ღმერთსა!

ძალიან კარგი მოხდა საქართულელისთვის, რომ ალა-მამად-ხან მოკლეს, თორემ თუ არ მოკლათ, უფრო საზიზღარი ღალატი იყო მომზადებული, მთელი საქართულელი უნდა გაეოხრებინათ. ამ განზრახვით მოდიოდა ალა-მამად-ხანი, როგორც დიდი შუჭბაზ.

აღა-მამად-სანის შემდგომად, როდესაც მეფე ირაკლიმ განჯის ციხე აიღო, განჯის სანი ჯავახთან გამოიყენა (აღა-მამად-სანის ნათესავი იყო და მეგობარიც. თუთ იმან წამოიყენა საქართველს) და ბოლოდროს კარგათ დაიასლოკა, ის უგანასკნელი საქართველს გაოსრების ამბავი, იმის კანბა; ვინც მიზეზი ყოფილიყო, ისიც ეთქვა და ბეკრი სსკა ამბებდა... ისინი მომავლისათვის შეეინახათ. მაგრამ იმ საიდუმლოს ამბების გავებით მეფის ირაკლის პირმა აღარ გაიღიმა და კიდევ დასწუღდა.

ჩემს ყმაწვილს კაცობაში, ჯერ რომ ჯუარ-დაწერილი არ ვიყავ და ახლათ ვი დავინიშნე, იმდროს ერთს საღამოზედ, ჩემის სიმამრის სიმის დის ქმართან თ. ელიაზარ ფალავანდიშვილთან ვიყავით (მეფის გიორგის მდივანთან) თუთ ჩემი სიმამრი დავით ბაჩათაშვილი, ჩემი მამადაშვილის ქმარი, ნინია მელიქიშვილი, ანტონ ქათალიაშვილის ნაზირი, აზნაური ნიკოლოზ ელიაშვილი, მეფის ირაკლის, მეფის გიორგის და იმათი მთელი სასლუგობისა აქამბაში აზნაური ივანე კარაგვისშვილი და მე.

უწინ მაინც ასე იყო, როდისაც ძუღლები შეიყრებოდნენ, სულ ძუღლს ამბავს უბნობდინ, ნამეტნავად მეფის ირაკლისას, რომელთაცა ჩუღლებრივ ირაკლის ამბავი ჩამოაგდეს და თუთოს იმის კარგს ამბავზედ თუთოს ასე ამოიოსრებდნენ, რომ მართლა მძიმეთ. შემდგომ ნინიამა თქვა მწუსარებით:

— „სწორეთ ვიტყვი. თუ მეფეს ირაკლის ის უბედურება არ შემთსულდა, აღა-მამად-სანისაგან ამ ქალაქის აღება, მეფეს ირაკლის წმინდა ნაწილებათ დასჭრიდნენ საქართველს საღსიო, შესანასად“.

ელიაზარ მდივნის პასუხი:—«ჩემო ძმაო ნინიავ, მე ყულლაფერი წერილად ვიცი და ესლა აღარც დავმაღავ, აქ იმისთანა არავინ არის, რომ დასამაღავი იყოს. მეფეს ირაკლის ვინ რას დააკლებდა, მაგრამ დალატობას რა გაეწუბა.» ამასთან აღაღო პირი და რამეთენი რები თქვა...

მასუგან ივანე აქიმბაშმა:—«მე ყოველთვს, მეფეს ირაკლისთან აღ ბატონიშვილებთან ვიყავი, ეს თქულსც კარგათ იცით და კარგა-

დაც გქსისომებთ». მოჭყუა და დიას ბეკრი ილავარკა და ესეც და-
უმატა:—«ამის აქ ვამბობ, იორემ სხუგან ვინს მოკვეტამდა ამასე».

ჩემს სიმამრმა:—«მღვის ერთი ადგილი შეგვხვდა, სიდაც უფლ-
ლას და სწორეთ ვიტყვთ. თქუშნც კარგათ იცით, რომ იმაკ ჩემის
უმაწვილობითკე ბატონიშვილს დაკითს კახლდი და ამის გამო
შეც უნდა ვიტყვდე იმათი ამბავი». მერე დაიწყო და ამანაც ბეკრი
თქუა.

ბოლოს ნიკოლოზს ნახირმა თქუა:—«მართლაც, რომ დიას
იშვიათად შეგვხვდება ხოლმე ასე მეგობრულად სასილო ლავარკი.
მე ანტონ ქათალიკოზის კახდილი ვარ, თქუშნც იცით ესა და
თანაც გადავეყე რუსეთში და ქალაქიდგანაც რომ გაკიდნენ ორშავა-
თის ღამეს ალა-მამად-ხანის დროსა, მე ქუშკითი გაუტეს დედოფალისა
და ქათალიკოზისა; ცხენი ვერ ვიშოკე, ისე საჩქაროთ წავიდნენ. ბა-
ტონიშვილი ამათი დედაც იქ ცხენით მობძანდებოდა (ხემსედ მოი-
ლო კული) თავის ძმის ანტონ ქათალიკოზის გუკრდით, რომელიცა
დიას ბეკრს ლავარკაში დაუსწრებევარ მეუკეს ირავლისთან და ან-
ტონი ქათალიკოზთან, იმათ საიდუმლოს ლავარკაში; ასე მენდობო-
დნენ მე ისინი. კარგათაც მახსოვს იმათი ლავარკაი». ამასთან და-
იწყო და იმან უფრო ბეკრი ილავარკა.

მართო იმათგან ხომ არ გამიგონია ალა-მამად-ხანის ამბები,
რავდენი კიდევ სხუშბისავან შემიტყვი (ზოგერთი ამ აღწერასაც
ჩანს), რომლისაცა ნახევარიც არ დამიწერია აქ, ამ აღწერაში და არც
მომატებულნი საჭიროა, ესეც გამარა.

იმ ძუშლის ამბებისა გავრნება დიდათ მიუყარდა უმაწვილო-
ბით და ის ძუშლებიც არ მალავდნენ ჩემთან, არც ჩემს უმაწვილო-
ბაში და არც ჩემს უმაწვილს კაცობაში. დამისომდნენ გუშქრდით,
მამიუშბოდნენ და თან ამას მეუბნებოდნენ: ნურავის კი ნუ ეტყვი.
იქნება თქუან, კინც ამას წაიკითხავს: რად მალავდნენ?—რადაც
მალავდნენ, ჯერ იმას დაეკხსნათ.

947-992

L 522

[The text in this section is extremely faint and illegible, appearing to be a dense block of handwritten script.]